

Türkiye'nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı

Nasuh Uslu*

Özet: Türkiye'de 2002 yılında iktidara gelen AKP hükümetinin yeni Orta Doğu yaklaşımı, eskinin bölgeden uzak durma ya da bölgeye Batı adına yaklaşma politikasından uzaklaşarak, komşularla sıfır sorun hedefi çerçevesinde her alanda ilişkileri geliştirmeyi, bölge ülkeleriyle ilişkileri stratejik üstünlük ve artı değer haline getirmeyi ve bu şekilde Türkiye'nin etrafında stratejik bir derinlik ve güvenlik çemberi oluşturmayı öngörmektedir. Belli çevrelerin ve ülkelerin tepkisini çeken yeni yaklaşım, Türkiye'yi bölgede eskisinden çok daha etkili ve kabul gören bir devlet haline getirmiştir. Eski önyargıları yıkan Türk yetkililerin bölgeyle ilgili girişimleri ve düşünceleri, bölge devletlerince belli derecede dikkate alınmakta ve bölgede olumlu yönde gelişmeler ortaya çıkarmaktadır. Yeni yaklaşım, kökleşmiş bölgesel sorunları ve tarihsel düşmanlıkları bir anda ortadan kaldırmayacak olsa da bölge ülkeleri ve dünya güçleri açısından doğru yönü işaret etmektedir. Türk dış politikası bakımından da bağımsız dış politika izlemenin sıkıntılarını, sınırlarını ve gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'nin Orta Doğu Politikası, Orta Doğuda Reform, AKP'nin İsrail Yaklaşımı.

1. Giriş

Türkiye, cumhuriyet tarihi boyunca Orta Doğuyu genellikle bir yük, tehdit üretici ve kendinden mümkün olduğunca uzak durulması gereken bir bölge olarak görmüştür. Bölgeyle kurulacak her tür ilişkinin, bölgeye yönelik olarak gerçekleştirilecek her tür girişimin, Türkiye'nin Batılı karakterine zarar vereceği ve Orta Doğu devleti olarak algılanmasına neden olacağı düşüncesi, Türk yöneticileri mümkün olduğunca bölgeden uzak durmaya itmiştir. Diğer taraftan Orta Doğunun cumhuriyet yönetiminin silmeye çalıştığı belli özelliklerle özdeş görülmesi ve Arap halkların Osmanlıya ihanet ettikleri inancı, bu uzaklaşmayı daha da güçlendirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ise Türkiye, tamamen Batıyla bütünleşmeyi seçerken, Batının her tür kurumunun içinde yer almaya çalışırken, Orta Doğu ülkelerinin, İsrail sorunu ve sömürgeciliğin tasfiyesi çerçevesinde Batı ülkeleriyle ciddi problemler yaşaması iki tarafın ayrılışını ciddi anlamda keskinleştirmiştir.

* Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü / KIRIKKALE nasuhusu@gmail.com

Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye, Batıyla yaşadığı problemler çerçevesinde zaman zaman Orta Doğu ülkelerine yaklaşmış ve onların desteğini almaya çalışmıştır, ama hiçbir zaman Orta Doğuyu yönelinecek bir alternatif olarak görmemiştir. 1964 yılındaki Kıbrıs krizlerinde Batıdan beklediği desteği alamayan Türk yetkililer, Doğu Bloku ülkeleriyle belli bir yakınlaşmaya girerlerken, Orta Doğu krizleriyle ilgili olarak uluslararası platformlarda Arap tezlerini destekler tutum takınmışlar ve Türkiye’deki üslerin ABD tarafından Orta Doğu gelişmelerine müdahale için kullanılmayacağını açıkça belirtmişlerdir. 1980 ihtilalinden sonra da Batıdan genel dışlanmışlığa paralel olarak Orta Doğu ülkeleriyle siyasi ve ekonomik açıdan yakınlaşma devam etmiş ve yakın müttefik olan ABD’nin Türk topraklarını olası Orta Doğu müdahaleleri için kullanması konusundaki hassasiyet sürdürülmüştür. Ancak Türk dış politikasının temel ekseninin Batıyla işbirliği ve bütünleşme olduğu Soğuk Savaş sonrası gelişmelerle de ispatlanmıştır. Türk yöneticiler, Batıdan kopmama ve Batı gözündeki stratejik önemi kaybetmeme adına 1990’lı yıllar boyunca Orta Doğu gelişmelerinde kendi güvenlikleri için tehlikeler yaratma pahasına Batı, daha doğrusu Amerikan politikalarını desteklemekte tereddüt etmemişlerdir. Bu genel eğilime karşı Soğuk Savaş döneminin kalıplarının ortadan kalkmış olması, temel düşman Rusya’yla ortak sınırın kalmaması ve bağımsız Türk kökenli devletlerin ortaya çıkması gibi unsurlar Türk yöneticilerde dış politikada daha bağımsız hareket etme isteği doğurmuştur. Ancak bu yöndeki çabalarda bile gözetilen, desteği aranan ve çabalar sonucunda Türkiye’yi önemseme düzeyi yükselmesi beklenen hep Batı olmuştur.

2002’de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), başlangıçta ABD ve AB nezdinde gerçekleştirdiği girişimlerle geleneksel Batı yönelimli dış politikada ciddi bir sapma gerçekleştirmeyeceğini göstermeye çalışmıştır. Liderlerinin geleneksel Türk eliti ve Batılı çevreler tarafından kabullenilmesi zor İslami eğilimli politikacılar olduğu düşünüldüğünde bu normal bir durumdur. Ancak AB’ye üyelik çerçevesinde demokratikleşme konusunda kararlı davranan (ki bu, onların iç siyasal sistemdeki durumlarını legalleştirecektir), siyasi reformlar gerçekleştiren ve önemli bir ekonomik kalkınma oranı yakalayan AKP hükümeti yetkilileri, dış politikada Batıyla ilişkilere ciddi bir zarar vermeden Batı gözünde stratejik önemi artırma yerine Batının Türkiye’yi dışlaması durumunda güçlü şekilde devreye girecek ya da Batı karşısında Türkiye’nin elini güçlendirecek yapısal ilişkiler kurma çabası içine girmişlerdir. Bu biraz da şartların zorlamasıyla ortaya çıkan bir durumdur ve 1990’lı yıllardaki dış politika atılımlarının bir devamı olarak görülebilir. ABD’yle ilişkiler istense de Soğuk Savaş dönemindeki kalıplara sokulamamaktadır. İki ülkenin özellikle Türkiye’nin etrafındaki bölgede öncelikleri birbiriyile uyuşmamakta ve birlikte hareket her iki ülkeye de zarar vermektedir. AB’nin önde gelen aktörleri, Türkiye’nin üyelik süreci olması gereken sona doğru yaklaştığında Tür-

kiye'yi üye olarak alamayacaklarını hissetmekte ve bunu açıkça vurgulamaktadırlar. Kısaca Batı ve Türkiye, hâlâ birbirine ihtiyaç duysalar da, işbirliği ve ortaklık yollarını arasalar da ayrı aktörler olduklarını daha fazla hissetmektedirler. Bu noktada Batı içindeki yeri hiçbir zaman garanti olmayacak olan Türkiye açısından mantıklı olan şey, bir taraftan Batıyı güçlü kılan yönlerle ilgili reformları kendi geleceğini güçlendirmek için gerçekleştirirken, diğer taraftan dış politikada yine Batının benimsediği ilkeler çerçevesinde temelde kendi konumunu ve çıkarlarını gözeterek girişimlerde bulunmaktır. Yeni tutum, bağımsız adımlar atılırken bile Batıyı gözeterek, Batı gözündeki stratejik önemi artırmayı hedefleyen ve şartlar uygun gözüktüğünde yeniden her açıdan tamamen Batıya dönmeyi öngören tutumdan farklı olacaktır. Türkiye'nin genişleyen iç ve dış imkanları, çevresindeki bölgenin gereklilikleri, bölgesel aktörlerin beklentileri ve Batıyla ilişkilerde son 60 yılda yaşananlar böyle bir tutumu bir anlamda empoze etmektedir.

2002 yılından beri geliştirilen Orta Doğuya yönelik yaklaşım, Türkiye'nin dış politikasındaki söz konusu dönüşümün bir örneği olarak ele alınabilir. Yeni dönemde Türkiye'nin bütün komşularıyla normal ilişkiler içine girmesi, onlarla sorunlarını çözerek etrafında bir güvenlik çemberi ve stratejik derinlik oluşturması ve kendi bölgesinde güven içinde bir ülke olarak dış politikada daha rahat hareket etmesi öngörülmektedir. Bölgeyle sahip olunan tarihsel, kültürel ve sosyal bağlar harekete geçirildiğinde önceden yük olarak görülen bölge ülkeleriyle ilişkiler stratejik üstünlük ve artı değer haline gelebilecektir. Bu şekilde Türkiye, bölgedeki konumunun sağlamlığıyla büyük devletlerle ilişkilerinde hem daha güçlü olacak, hem de onların bölgeye yönelik politikalarında vazgeçilmez bir ülke haline dönüşecektir. Diğer taraftan yeni yaklaşımın geleneksel dış politikadan ayrılmak anlamına gelip gelmediği, iç sistem ve Batıyla yapısal ilişkiler bakımından önemlidir. Bir aşırı uçtaki olasılık, içeride rejim mücadelesinin yaşanması ve dışarıda Batı dünyasından kopmaktır. Dış politikada sınırlayıcı kalıpların kırılması, Türkiye'nin kendi kimliğiyle bölgesine damgasını vurması ve Batının gerçek anlamda vazgeçemediği bir ortak haline dönüşmesi diğer olasılıktır. Her şey sürecin nasıl yönetileceğine ve girişimlerin nasıl sunulacağına bağlıdır.

2. Türkiye'nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı ve Niteliği

Başbakanlık başdanışmanı ve daha sonra dışişleri bakanı olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun oluşumunda büyük rol oynadığı AKP hükümetinin yeni Orta Doğu stratejisine göre Türkiye, coğrafi derinliğini harekete geçirerek, bunu stratejik derinliğe dönüştürebilmek için komşularıyla sıfır problem ilişkisine geçmek durumundadır. Yeni strateji çerçevesinde düşünülen şey, yakın komşularla ilişkilerde ekonomik ve kültürel olarak insan hareketliliğini artırmak ve Türkiye'nin çevresinin ürettiği değer ve ilişkilerin Türkiye'ye doğru

akmasını sağlayacak bir politika izlemektir (http://www.turkishtime.org/27/66_tr.asp 26.04.2006).¹ Hükümet yetkililerine göre, ‘çevremiz düşmanlarla çevrili’ psikolojisi, şimdiye kadar, Türkiye’ye çok şey kaybettirmiş, onun bölgenin olanaklarından faydalanmasını engellemiş, komşularıyla işbirliği içine girmesinin önüne geçerek uluslararası alanda onların desteğinden faydalanmasını önlemiş ve bu yüzden onu belli devletlere gereğinden fazla bağımlı kılmıştır. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün bu noktada vurguladığı şey, Türk yöneticilerin “çevreyle işbirliği ve diyalog ortamının kurucu aktörü” psikolojisini benimsemek zorunda oldukları, çünkü büyük ülke idealinin, ancak böyle bir özgüven psikolojisiyle gerçekleştirilebileceğidir (<http://abdullahgul.gen.tr/TR/19.04.2006>).² Ona göre, “hiçbir bölge ve hiçbir ülke, çevresinde güven ortamını oluşturmadan ve düşmanlık tohumlarını temizlemeden ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştiremez, halkına huzur sağlayamaz, halkını refah içinde yaşatamaz” (<http://abdullahgul.gen.tr/TR/19.04.2006>).³

Yeni yaklaşım çerçevesinde Türk yetkililer, Orta Doğuda eskisine göre daha aktif ve farklı politika izledikleri ve bölgeye yönelik sorumluluk ve görevlerinden kaçmadıkları izlenimi vermekteler. Yaptıkları, dünyanın bu karmaşık ve kritik bölgesinde gelişmelere karışmamaları ve yönlendirmemeleri halinde gelişmelerden Türkiye’nin zarar göreceğinin bilincinde olarak, devletlerin ve devlet dışı aktörlerin davranışlarının ortaya çıkardığı fırsatları ve meydan okumaları gerçekçi bir şekilde değerlendirmektir (Gruen 2004: 453). Türk liderler, bölgesel gerçekleri, dengeleri ve bölge içi ve dışı devletlerin bölgeyle ilgili niyetlerini ve girişimlerini yakından takip etmeye, olayların ve dengelerin nabzını tutmaya ve kritik noktalarda yerinde müdahalelerle yönlendirici devlet konumunda olmaya özel önem vermekteler. İslam Konferansı Örgütü genel sekreterinin ilk defa gerçek seçim yoluyla seçilmesini başarmaları ve seçim aşamasında Suudi Arabistan, Mısır, İran, Tunus, Bangladeş ve Malezya gibi devletlerin destekledikleri diğer iki aday yerine kendi adaylarını seçtirmeleri (Gruen 2004: 443-444), bu çerçevede örnek olarak verilebilir. Yeni yaklaşımın bir sonucu olarak Türkiye, İKÖ çerçevesinde bölge ülkelerine belli mesajlar verebilmiş ve mesajlarına tepkiler alabilmiştir; Suriye ve İran gibi bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmiştir; bölgesel krizlerde en önde rol alan ülkelerden olmuştur (Jung 2005: 13) ve önemli sorunlarda kendisinin arabuluculuğuna başvurulmuş, hatta ABD’nin etkisiz kaldığı sorunlarda (Lübnan devlet başkanının seçimi gibi) çözüm üretebilmiştir.

Türkiye’nin Orta Doğudaki yeni aktif tutumunun, dinî yönü ağır basan, Arap ve Müslüman ülkelerle dinî, tarihsel ve kültürel yakınlığı önemseyen muhafazakâr bir partinin geleneksel Batı eğilimli dış politikadan ayrılması olarak ortaya çıkma ihtimali bulunmaktadır. Ancak söz konusu partinin liderleri,

şimdiye kadar ortaya koydukları davranış ve faaliyetlerle bu yönde hareket etmediklerini göstermişler ve kendilerinin komşu ülkelerle işbirliği içinde istikrar ortamını geliştirme çabalarının büyük devletlere meydan okuma anlamına gelmediğini vurgulamışlardır. Onlara göre, kendilerinin yeni aktif tutumu, başlangıcından beri Helsinki sürecinin bir parçası olan Türkiye'nin uluslararası sorumluluğunu ve görevlerini yerine getirme bilincini taşıdığına bir göstergesi olarak yorumlanmalıdır. Türkiye, taşıdığı potansiyelle, bölge ülkeleri ve Batı devletleriyle sahip olduğu ilişkilerle, bölgede işbirlikçi güvenlik kavramını öne çıkartılabilecek ve bunun oluşturulmasında aktif rol oynayabilecektir. Ancak Türkiye'den, 1950'lerdeki Bağdat Paketi örneğinde olduğu gibi, tamamen Batının çıkarları adına ve Batılıların isteği ve yönlendirmesiyle hareket etmesi beklenmemelidir.

Türk yöneticilerin yeni Orta Doğu yaklaşımında PKK tehdidinin ve Avrupa Birliği perspektifinin etkisinin olduğu söylenebilir. Türk yöneticiler, komşu ülkeler tarafından Türkiye'ye karşı kullanılmaya elverişli bir araç olan Kürt sorununu, bu ülkelerle ilişkileri geliştirmede kullanılabilecek duruma getirmenin Orta Doğuda aktif olmakla mümkün olduğunun farkındadırlar. Kürt sorununun kökten ve kalıcı bir şekilde çözülebilmesi için halkın sosyal, ekonomik ve kültürel durumunu dikkate alan kapsayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği konusunda Türkiye'de gittikçe belirginleşen bir görüş birliği ortaya çıkmaktadır. İran, Suriye ve Irak gibi ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve Kürt sorunuyla ilgili ortak tutum oluşturulması, içerideki sosyal, ekonomik ve kültürel reformları destekleyici ve tamamlayıcı nitelikte olacaktır. Diğer taraftan içeride sorun halledildiğinde komşu ülkeler sorunu Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanamayacaklar ve kullanmaya kalktıklarında sorunun yüzlerinde patlayabileceğini dikkate almak zorunda kalacaklardır.

Türk yöneticiler, AB boyutunu ise Türkiye'nin geleceğini garantiye almak ve bölgedeki konumunu güçlendirmek için takip edilmesi gereken davranış yolu ve bölgeyi dönüştürmenin gerekliliği çerçevesinde değerlendirmektedirler. Onlara göre, AB perspektifine ve AB'nin desteğine sahip olan ve AB'nin temsil ettiği demokratik meşruiyet ilkesini benimseyen bir Türkiye (Keyman 21-22 Şubat 2006), bölgeye yönelik dış politikasında askerî araçlara ve zor metotlarına başvurma yerine, sorunların kökenine inmeyi ve sorunları sosyal, kültürel, ekonomik, siyasî ve diplomatik girişimlerle çözmeyi tercih edecek ve değişik alanlarda işbirliğine giriştiği muhataplarında güven oluşturarak bölgenin aktif ve etkili aktörü haline gelebilecektir (Jung 2005: 12). Diğer taraftan güvenlik ağırlıklı saf güç politikası uygulaması halinde Türkiye, bölgede aşırı tepki ve dirençle karşılaşacak, bölgenin istikrarsızlık unsurlarından biri haline dönüşecek ve bölgenin karmaşık sorunları içine çekilerek kendisi açısından tehditleri ve problemleri artıracaktır. Bilinçsiz bir şekilde bölgenin ve

sorunların içine dalmak, belli ideolojilerin ve duyguların etkisi altında kalarak körü körüne hareket etmek ve böylece başka devletleri kıskırtmak da Türkiye'ye zarar verecek davranış tarzları arasında bulunmaktadır.

Türk yöneticileri etkileyen diğer faktörler arasında Batılı ülkelerin davranışlarının bölgedeki durumu kötüleştirilmesi karşısında bölge sorunlarını bölgesel düzeyde ele almanın gerekliliği konusunda bölge ülkeleriyle anlayış birliğinin ortaya çıkması, gelişen iletişim olanaklarının bölge halklarının birbirleriyle bağlantı kurmalarını ve birbirlerini anlamalarını kolaylaştırması, artan temasların ticaret ve yatırım şeklinde karşılıklı somut faydalar getirmesi de sayılabilir. Bu noktada akla gelen şey, farklı hükümetlerin başta olması halinde de benzer politikaların izlenecek olmasıdır. Ancak bu, yeni yaklaşımın öncekinden farklı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Türkiye, genel olarak dış politikasında bir çeşitlenme ve açılım içine girmiştir. Soğuk Savaş sonrasında dünyanın her yerindeki barışı koruma operasyonlarına katılmasının belki bir devamı olarak Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Afrika gibi bölgelerde aktörlerle karşılıklı anlayış ve çıkar çerçevesinde temaslarını yoğunlaştırmakta, bölgesel sorunların çözümünde katkılarını sunmaya çalışmakta ve farklı yaklaşımını gösterebildiği oranda muhataplarından olumlu tepkiler almaktadır. Burada hayati olan nokta, yeni girişimlerin Batıya yönelik dış politikanın alternatifi olup olmamaları çerçevesinde değerlendirilmemeleridir. Geçmişte bu noktanın ön plana çıkması, Türk yöneticilerin çeşitlendirme girişimlerine samimi şekilde sarılmalarını engellemiş ve muhatapların da girişimlere ihtiyatlı ve mesafeli bir şekilde yaklaşmalarına neden olmuştur. Her bölgeye yönelik mutlaka bir Batı tutumu bulunmaktadır ve bu tutumun dikkate alınması gerekmektedir. Fakat asıl ön plana çıkartılan, Türkiye'nin söz konusu bölgelerle fayda elde etme ve sorunları çözme çerçevesinde gündeme gelen karşılıklı çıkarlarıdır. Örneğin Türkiye, Orta Doğuda Batıdan ayrı olan çıkarlarını gözetmek zorunda olduğu gibi, bölgesel işbirliği ile bölgesel sorunlara çözümler arayarak kendisi açısından tehlike ve tehditleri kökeninde kurutma ihtiyacı da hissetmektedir. Girişimlerini bağlamından kopararak Batıyla ayrı düşme çerçevesinde değerlendirmeye kalkması, Türkiye'nin sadece işini zorlaştıracaktır.

3. Yeni Yaklaşımın Sorunları

AKP hükümeti, Refah Partisinin, iktidar ortağı olduğu 1996-1997 döneminde, iç ve dış çevrelerin tepkisini çeken dini ağırlıklı ve Batıdan kopmayı ima eden politikalar izlemesinin yükünü taşımaktadır, çünkü liderleri Refah Partisini ortaya çıkaran siyasi gelenekten gelmektedirler. AKP'nin yeni açılımı, Orta Doğunun tamamen göz ardı edilmesiyle bölgeye sadece İslamî görüşler çerçevesinde yaklaşılması arasında dengeli bir siyasî realizmi (Jung 2005: 13) temsil etmektedir, ama AKP hükümetinin, Orta Doğuda attığı, geçmişten

biraz farklılık gösteren her adım, liderlerinin sicili yüzünden hemen içeriden ve dışarıdan belli kesimlerin eleştirisini çekmekte ve tecrübesizliğinden kaynaklanan hataları krizlere neden olabilmektedir. Örneğin Washington Institute görevlisi Soner Çağaptay'a göre, AKP'nin İslamcı boyutu, Türk dış politikasını olumsuz olarak etkilemekte ve birçok parti yetkilisinin Müslüman Orta Doğuya derin kültürel ve dinî yakınlık duyması, geleneksel Türk dış politikasını yanlış yöne doğru sürükleyebilmektedir (Gruen 2004: 440). Çağaptay'ın düşüncesinde AKP yetkilileri, iyi ilişki kurdukları Suriye ve İran gibi devletlerin Türkiye'nin rejimiyle ilgili fikirlerini değiştirmediklerini göz ardı etmişlerdir; ayrıca Filistin'de iktidara gelen Hamas'ın temsilcisi Meşal'ı kabul ederken Türkiye'nin stratejik çıkarları aleyhine olacak şekilde diğer Müslüman ülkelere, hatta İslamcı terörist gruplara yardım etme arzusunun etkisinde hareket etmişler, geleneksel Türk dış politikası çizgisinin tamamen dışına çıkmışlardır (Çağaptay 16 Şubat 2006).

Diğer taraftan AKP hükümetinin Orta Doğuya yönelik aktif politika izlemesi ve İran ve Suriye gibi devletlerle ilişkilerini normalleştirilmesi, ABD'nin bu ülkelerin rejimlerini hedef haline getirdiği bir zamana rast gelmiştir. Türk yetkililer, bölge ülkeleriyle ilişkileri iyi olan bir Türkiye'nin, Batının bu ülkelerle problemlerini çözmesine aracı olabileceğini söyleseler de özellikle Amerikalılar, Türkiye'nin bu ülkelere uzak durmasını tercih etmektedirler. ABD, uluslararası alanda en etkili güç olduğu ve Orta Doğuda neredeyse tekeli eline geçirdiği için onun Türkiye'nin hareketlerinden memnun olmaması, birçok çevreyi etkilemekte ve Türk hükümetine çok değişik yönlerden eleştiriler yöneltilmesine neden olmaktadır.

Türk yöneticilerin İsrail'in Gazze saldırısına verdiği sert tepkiler ve Türkiye başbakanının 29 Ocak 2009 Davos toplantısını İsrail başbakanına karşı sert bir çıkışta bulunarak terk etmesi, en yoğun Batıdan kopma tartışmasına neden olmuştur. Bu olaylarda ileri sürülen iddia, Türk yöneticilerin kendi tabanlarına ve halklarına mesaj verme ve onların duygularını okşama uğruna Batıya meydan okumaya kalktıklarıdır. Batının, kendini gözden çıkarmış bir Türkiye'yi fırsat bulduğu her durumda cezalandırmaya kalkacağı ve dış politika sorunlarında Türkiye'yi yalnız bırakacağı, hatta tersi yönde sıkıştıracağı hemen bir uyarı olarak ortaya konmaktadır. Ancak Batının kendisi, Türk halkının gözünde olumsuz imaja sahip olma sorununun farkındadır ve bunu çözmenin yollarını aramaktadır. Türkiye'nin ekonomik ve demokratik alanlarda gerçekleştirdiği atılımlar ve bölgesinde sahip olduğu etki, onun bir çırpıda gözden çıkarılmasını engellemektedir. Davos krizinden kısa bir süre sonra Amerikan Başkanı Obama'nın Türkiye'ye sembolik değeri çok yüksek olan bir ziyaret gerçekleştirmesi, Türkiye'nin Batıyla yollarını ayırdığı iddialarını pek doğrulamamıştır. Diğer taraftan Türk geleneksel çevreler de geçmişte

benzer durumlarda benzer sert tepkiler vermişlerdir; son örnek olan Davos krizinde de halkla birlikte muhalefet başbakanın tutumunu genel olarak desteklemiştir. Bölge yönetimlerinde ve halklarında Türkiye'ye karşı olumlu hislerin yoğunlaşması ve güçlenmesi de Türkiye'nin bölgesel politikasında bir artı değer olarak ortaya çıkmıştır.

Batıdan kopma eğilimi taşımakla suçlanan Türk hükümetine zıt yönde yöneltilen bir eleştiri, Orta Doğuda Batının taşeronluğunu yaptığı ve özellikle Amerika'nın bölge politikalarının aracı haline dönüştüğüdür. Bu çerçevede genel olarak iddia edilen şey, ABD'nin Orta Doğuya kendinin tercihi olan ılımlı İslam modelini yerleştirmeye çalıştığı ve bu konuda temel görevi Türkiye'ye verdiği'dir. Türkiye'nin medeniyetler ittifakı bağlamında üslendiği rol ve gerçekleştirmeye çalıştıkları, önceden gündeme getirilmiş olan Büyük Orta Doğu projesinin hayata geçirilmesi olarak algılanmakta ve bu şekilde Türkiye'nin kendi laik yönetiminden uzaklaşma eğilimi içerisine girdiği iddia edilmektedir. Batıya ve İsrail'e meydan okuyan aynı yöneticilerin, Kıbrıs'ta Batıyı memnun etmek için her türlü tavizi vermeye kalkmaları, Suriye sınırındaki mayınların temizlenmesini bir İsraili firmaya temizlenen alanların 44 yıllığına kiralanması karşılığında vermeyi düşünmeleri ve güneydoğu bölgesindeki GAP alanı da dahil olmak üzere Türk mülkünün yabancılar tarafından alınmasına imkan vermeleri, diğer ters örnekler olarak ortaya konmaktadır. Bir anlamda yeni yaklaşımın, Batıyla ilişkilerin bozulmasına neden olurken aynı anda Türkiye'nin hayati çıkarlarının satılmasını da beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuçta 2002'den beri iktidarda bulunan Türk yöneticiler de belli kısıtlamalar altında bulunmakta ve zaman zaman politikalarının koordinasyonunda sorunlar yaşadıkları gibi, hatalar da yapmaktadırlar. Orta Doğuya yönelik takınılacak tutumun beraberinde ciddi riskleri getireceği açıktır. Bölgede ortaya çıkacak gelişmeleri, aktörlerin ne tür tutum takınacaklarını ve ne tür tutum değişikliğine gideceklerini önceden kestirmek mümkün değildir. Örneğin Türkiye'nin ilişkilerini geliştirdiği İran, Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde Türkiye'nin en önemli rakiplerinden biri haline dönüşebilmekte ve Rusya ile birlikte Türkiye'ye zarar verecek girişimler gerçekleştirebilmektedir. Türkiye'ye şu anda muhtaç gözükən Suriye'nin, İsrail'le ve ABD'yle sorunlarını halledip su gibi sorunlarda Türkiye aleyhine dönmesi çok da yabana atılacak bir olasılık değildir. Davos gibi krizlerde Türkiye'ye destek veren Orta Doğu yönetimlerinin ve kamuoylarının İsrail'le bağlarını bahane olarak kullanarak tamamen Türkiye aleyhine dönmeleri her zaman olabilecek olan bir şeydir. Kısaca kaygan zeminde istenmeyen durumlarla karşılaşmak, her Türk hükümetinin başına gelebilecek bir olasılıktır ve ihtiyatı empoze etmektedir. Ancak ihtiyat adına pasifliği seçmek ya da Batı politikalarının peşine takılmak, geçmişte Türkiye adına pek olumlu sonuçlar doğurmamış, sadece ulusal çıkarları

açısından bölgesel sorunların daha da birikmesine ve büyümesine neden olmuştur.

Türkiye'nin Orta Doğuya yönelik yeni yaklaşımı açısından diğer bir sorun, Türk ve Orta Doğulu halkların I. Dünya Savaşından beri birbirlerine karşı güvenlerini kaybetmiş olmaları ve birbirleri hakkında olumsuz imaja sahip olmalarıdır. Zaman içerisinde Türkiye iç ve dış politikasını her alanda Batının bir parçası haline gelmesine dayandırırken, Arap ülkeleri sömürgecilik tasfiyesi ile İsrail sorunu yüzünden sürekli Batılı devletlerle mücadele içinde olmuşlardır. Bu genel eğilime paralel olarak Türkiye'nin İsrail'le kurduğu ilişkiler, Orta Doğu halkları ve yönetimlerinin Türkiye'yi algılayışlarını derinden etkilemiştir. Son dönemde Orta Doğu ülkelerinin Türkiye'ye yönelik güvenlerini sarsan ve onu yabancı bir unsur olarak görmelerini pekiştiren husus, Türkiye-İsrail ilişkilerinin 1990'lı yıllarda askerî alana kaymasıdır. Orta Doğu kamuoyu, Türkiye'nin İsrail'le ilişkisinin şeklini, neredeyse tamamen İsrail'in çıkarlarına hizmet eden, Arap ve Müslümanları dışlayan ve onların çıkarlarına zarar veren stratejik müttefiklik olarak görmektedir. Arap akademik çevrelerinde de İsrail'in Türk toprağını, halkını ve askerî kaynaklarını Arap devletlere karşı kullanma fırsatı sağlayan ve Irak ile Suriye gibi devletlere doğrudan tehdit oluşturan bir Türkiye-İsrail ekseninden bahsedilmektedir (Jung 2005: 10-11). ABD'nin Orta Doğuda tek yanlı müdahaleler içine girdiği, İsrail'in Filistinlilere karşı şiddeti artırdığı ve Türkiye'nin İsrail-ABD ekseninde hareket ediyor izlenimi verdiği durumlarda, bölge halkları ve yönetimleri gözündeki tarihsel kötü Türk imajı güçlenmektedir.

Diğer taraftan İsrail faktörüyle alakası olmaksızın Arapların hafızasında bir 'korkunç Türk' imajı yerleşmiştir. Arap halkları, Osmanlı Türkünü baskıcı, Arap bağımsızlığını ve milliyetçiliğini engelleyici zalimler olarak algılayarak, milliyetçi Arap tarihçileri de genellikle Osmanlı dönemini atlama ya da bu dönemi hâkimiyet altında olunan pek hoş olmayan bir dönem olarak görme eğilimi içinde olmuşlardır (Jung 2005: 3-4). Arapların Osmanlı dönemiyle ilgili algılayışlarının kemikleşmesine ve yerleşmesine neden olan olgu, Türkiye'de 1923 yılında kurulan rejimin, İslam ve Orta Doğu geçmişiyle bağlarını koparma çabası içine girmesidir. Türkler açısından modernleşme, çağın gereklerine uyma ve geçmişin yüklerinden kurtulma manasına gelen devrimler, Araplar açısından Türkiye'nin İslam âlemiyle yollarını ayırması ve sömürgecilerin tarafına geçmeye başlaması anlamına gelmekteydi. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Arapların mücadele ettiği Batının çıkarlarının savunucusu olarak gözükmemesinin ardından, Soğuk Savaş sonrasında Kafkasya ve Orta Asya devletlerini yanına alarak birleşik bir Türk dünyası oluşturmakla ilgilenen Türkiye'nin, Irak'a operasyonlar düzenlemesi, Suriye'yi tehdit etmesi ve su konusunda Arapların çıkarlarını dikkate almıyor izlenimi vermesi bölgedeki olumsuz Türk imajının devamını sağlamıştır (Jung 2005: 3, 7, 9, 10).

Türk tarafının gözünde de Araplar, Osmanlı Devletinin yıkılması aşamasında İngiltere ve Fransa ile işbirliği yaparak kendi kaderlerini belirlemişlerdir. Güvendikleri Batılıların sözlerini tutmamları karşısında paramparça olmuşlar, uzun süre bağımsızlıklarından yoksun bir şekilde sömürge yönetimleri altında yaşamışlar, İsrail gibi küçük bir varlığın ortaya çıkmasını ve büyümesini engelleyememişler, en hayati konularda bile kendi aralarında birlik sağlayamamışlar, Filistin sorununu sadece ulusal çıkarları için kullanmışlar, sosyalizm ve komünizm gibi zararlı ideolojilerin ağına yakalanmışlar, zamanında SSCB'nin bölgede etki kurmasının yolunu açmışlar, gerektiğinde ABD gibi baş düşman olması gereken devletlerle çıkar ilişkisine girmekten çekinmemişler, kısaca güçsüzlükleri ve beceriksizlikleri ile bölgenin mevcut kötü durumuna düşmesinin en büyük müsebbibi olmuşlardır. Türk yöneticilerinin ve halkının gözünde kendi içlerinde bile anlaşamayan ve güçlü, istikrarlı yapılar oluşturamayan bölge devletlerine uzun vadede güvenilmesi mümkün değildir.

Ocak 2001 ile Ekim 2003 tarihleri arasında Tahran, Amman, Beyrut, Kahire ve Şam'da akademisyenler, gazeteciler ve resmî yetkililerle Türkiye'nin Orta Doğu'daki rolünü tartışan Dietrich Jung'un gözlemlerine göre, bütün ideolojik farklılıklara rağmen İran'da Türkiye'ye yönelik bir ilgi ve saygı mevcutken, Arap dünyası genelde Türkiye'yi görmezden gelmektedir. Türkiye'yi tamamen strateji ve dış politika çalışmalarının bir süjesi durumuna dönüştürmüş olan Arap akademik dünyası ise kendisine Batı politikasının bir aracı olarak yaklaşmaktadır (Jung 2005: 3). Ancak 1 Mart 2003'te Türk Parlamentosunun Irak'la yapılacak savaşta Türk toprağının Amerikan askerlerince kullanılmasını öngören tezkereyi reddetmesi, Arap dünyasında Türkiye'yle ilgili oluşan geleneksel imaja zıt bir etki doğurmuştur. Türkiye'nin AB tam üyelik takviminin en son aşamasına geçmesiyle de Orta Doğu liderleri arasında Türkiye'yi, Amerika'nın bölge ajanı olmaktan çok, AB ile ilişkilerde kendilerine yardımcı olabilecek saygın bir ortak olarak görme eğilimi iyice ağırlaşmaya başlamıştır (Jung 2005: 13-14). Diğer taraftan Türk halkı da ABD'nin bölgede yaptıkları ve AB'nin bunlara sessiz kalması karşısında bölge halklarına gittikçe artan bir sempati duymakta ve bölge ülkelerine Batılı devletlerden daha fazla güven duymaktadır. Geleneksel Türk yöneticiler arasında da İran, Rusya gibi ülkelerle ilişkileri geliştirmeyi alternatif olarak sunanlar çıkmaktadır. Yeni gelişmelerin gösterdiği şey, Türkiye'nin Orta Doğu halklarının gözündeki ve Orta Doğu ülkelerinin Türk halkının gözündeki olumsuz imajın değiştirilemez bir kader olmadığıdır. Türkiye'nin bölge halklarının hassasiyetlerini dikkate alan ve bölge gerçeklerine dayandırılan politikaları bölgede olumlu tepki alabileceği gibi, mantıklı hareket etmeleri halinde Türk halkı da bölge ülkeleriyle ilişkileri destekleyebilecektir.

4. Yeni Yaklaşımın Destekçisi: AB Boyutu

Aslında Avrupa Birliği'nin önde gelen ülkeleri, zamanında Orta Doğuda sömürgecilik yaptıkları ve bölgenin mevcut sorunlarının ortaya çıkışında rol aldıkları için bölge halkları ve yönetimleri gözünde pek iyi bir imaja sahip değillerdir. Ancak 1960'lardan beri ortaya çıkan gelişmeler çerçevesinde İngiltere haricindeki Avrupalı aktörler, İsrail sorununa ve bölge meselelerine yaklaşımlarında ABD'ye göre daha tarafsız ve dengeli oldukları izlenimi vermektedirler. Günümüzde AB'yi Orta Doğu ülkeleri açısından daha tercih edilir kılan şey, sorunların çözümünde daha tedricî nitelikteki, askerî olmayan seçeneklere başvurma eğilimi taşıması, çatışma ve çevreleme değil, yapıcı ilişkiyi ve diyalogu benimsemesi ve yumuşak gücü çerçevesinde siyasî, ekonomik, ticarî, kültürel alanlarda önemli faydalar sunmasıdır. Türkiye'nin, böyle bir AB'yle ilişkilerini kurumsallaştırmasının, Orta Doğu ülkeleri gözündeki kabul edilebilirliğini artıracığı ve bu ülkelerle karşılıklı tarihsel önyargının ortadan kalkmasına katkıda bulunacağı açıktır.

AB ile bütünleşmesi derinleşen bir Türkiye'nin, ABD'nin yanında müdahalelerde yer almak yerine, kendisinin ve bölgenin sorunlarını çözmeye sosyal, ekonomik stratejiler üretme ve bölgesel aktörlerle yapıcı diyalog kurma yoluna gideceği düşüncesi Orta Doğu ülkeleri açısından önemlidir. Orta Doğular, Türkiye'deki bu değişimi Irak Savaşına dâhil olmayı reddedişinde ve İran ve Suriye ile sorunları ele alışında görmüşlerdir (Çağaptay 9 Ocak 2004). Diğer taraftan Türkiye'nin, AB üyelik sürecinde geçireceği köklü ekonomik, sosyal ve siyasî dönüşüm, AB ile sınırdış durumuna gelecek olan İran, Suriye ve Irak gibi ülkeleri içine çekebilecektir. Türkiye'nin modern Batı dünyası içinde İslam'ın bir temsilcisi olarak yer alması ve demokrasiyle İslam'ı uzlaştırmayı, Orta Doğu ülkeleri açısından önemli bir örnek oluşturacaktır (al-Fakih 30 Aralık 2005). Bunlardan başka AB üyelik süreci ilerledikçe Orta Doğu ve AB arasında aracı olabilecek olan Türkiye, tarafların birbirini anlamalarını ve ortak çabalar içine girmelerini sağlayabilecektir.⁴ Türkiye'nin AB'nin bölgeyle yakından ilgilenmesini sağlaması da Orta Doğu açısından ABD'yi dengeleyebilecek dünyanın en önemli yumuşak gücünün bölgeden uzak durması talihsizliğini ortadan kaldıracaktır. Bu faktörlerin farkında olan Orta Doğu ülkelerinin Türkiye'nin AB üyeliğine ilgisinin ve desteğinin arttığı görülmektedir. Türkiye'yle tam üyelik görüşmelerinin başlangıç tarihinin belirlendiği AB'nin Aralık 2004 Brüksel zirvesinde Müslüman ülkelerin gazetecilerinin ve televizyon ekiplerinin sayısı, konuyla doğrudan alakalı AB üyesi devletlerin gazeteci ve televizyoncularının sayısından daha fazlaydı (Tuysan 14 Nisan 2005).

Tersinden bakıldığında Türkiye, AB üyeliğinin Orta Doğu politikalarında getireceği değişiklik gereklerini ve yükleri dikkate almak durumundadır.

AB'nin Türkiye'den beklediği, Orta Doğuya yönelirken geleneksel dış politika çizgisini terk ederek tamamen Batı karşıtı bir güç haline dönüşmemesi ve AB yerine Orta Doğuyla bütünleşmeyi tercih etmemesidir. Bu hassasiyet karşısında Türk yöneticiler, Batı karşıtı sloganlar kullanmaktan kaçınmışlar; AB yetkililerine, Batı eğilimli dış politikadan ve laik, demokratik devlet yapısından taviz vermeyecekleri (Jung 2005: 13) yolunda güvence vermişler ve AB'ye üye olmakla Müslüman komşularla ilişkileri demokrasi, istikrar, insanî gelişme amaçları çerçevesinde ve meşruiyet temelinde iyileştirme arasında herhangi bir zıtlık olmadığını vurgulamışlardır (Gruen 2004: 440-441, Keyman 22 Şubat 2006). Zaten Orta Doğulu ülkelerin AB'yi terk eden bir Türkiye'den çok fazla beklentilerinin olmayacağı açıktır. Diğer taraftan Türk yöneticiler, kendilerinin sorumlu Orta Doğu politikalarının AB'ye önemli katkılar sağlayacağını belirtmektedirler. Türkiye'nin dâhil olduğu bir Avrupa Birliği'nin, farklı bir dünya ve uygarlıkla bağlantı kurma yoluyla dünyada ve bölgede barış, uyum, istikrar ve refaha daha fazla katkıda bulunabileceği, vurguladıkları bir noktadır (<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/> 19.05.2006).⁵ Başbakan Recep Tayip Erdoğan, Türkiye'nin AB üyeliğinin, Avrupa-Atlantik camiasının, çevresiyle barışık ve yapıcı bir etkileşim halinde, olumlu değişimlere katalizör olmasını sağlayacağına işaret etmiştir.⁶ Bu çerçevede Türkiye'nin, AB üyeliği için İslam Konferansı Örgütündeki siyasî liderlik rolünü kullanabileceğinden ve AB'nin de Orta Doğuda etkili olan Türkiye'nin üyelik talebini geri çevirmede zorlanacağından bahsedilebilir (Gruen 2004: 444).

5. Türkiye'nin Yeni Yaklaşımının Yeni Boyutu: Reform Çağrıları

Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerindeki rejimlerin yapısından ve halkın demokrasiyle bağdaşmayan tutumundan memnun olmaması, kendi güvenliği ve bölgesel istikrar bakımından bu çerçevede bölgede dönüşümler beklemesi ve bu dönüşümler için çaba göstermesi, onun geleneksel bölge politikasından uzaklaşmasını temsil etmekte, fakat onun Batıyla bağlantılarına uygun düşmektedir. Bu konuda Türkiye'nin Batının avukatlığını yaptığı, onun görüş ve beklentilerini Orta Doğuda uygulamaya çalıştığı ve böylece Orta Doğu rejimlerini rahatsız edici bir tutum takınmayı göze aldığı söylenebilir. Bir başka deyişle Türkiye, uzun vadeli çıkarları çerçevesinde bölgedeki olumsuzlukları görmezlikten gelmemekte ve Batılı yetkililere niyetlerinde ve girişimlerinde samimi olma çağrısında bulunurken bölge aktörlerine de belli adımlar atmaları gerektiği mesajını iletmektedir.

a) Orta Doğuda Mevcut Durum

Sömürgeci güçlerin etkisiyle bölgede ortaya çıkan devletler, etnik açıdan heterojen, devlet olma bakımından sunî ve hem kendi hataları hem de sömürgeci devletlerin müdahalesinden dolayı ekonomik açıdan geridirler (Gordon 2003:

162). Bu ülkeler, yaşadıkları belli sömürge deneyimlerinden ve bağımsızlık sonrası muhatap oldukları dış müdahalelerden dolayı normal bir demokratikleşme ve toplumsal gelişme süreci yaşayamamışlar, hep otoriter yönetimlerle yönetilmişler ve bu yönetimlerin yapısal ve kurumsal miraslarının ağırlığını taşımışlardır (Hobson 2005: 44). Bölgedeki devlet tipleriyle ilgili araştırma yapan Kamrawa'ya göre, bölgedeki dışlayıcı devletler, ister istihbarat (muhaberat) servislerine, ister doğrudan askeriye dayansınlar, siyaset yapmanın kendilerine büyük kayıplar getireceği korkusunu halk arasında yayarak toplumu depolitize etmeyi başarmışlardır. Halkı dışlamayan rejimler ise caddeleri ve meydanları siyasî arena haline dönüştürerek halkın siyasî enerjisini, kendilerinin tek kişi ya da aile sultanlığı şeklindeki rejimlerinin devamını ve güçlenmesini sağlayacak projelere yöneltmişlerdir. Bunların içlerinde sadece önemli miktarda petrol zenginliğine sahip ve nüfusu az olanlar, siyasî katılım ve hesap verebilirlik taleplerini etkin bir şekilde yatıştırabilmektedirler. Vatandaşlarının kabulünü daha fazla önemser gözükten Ürdün ve Fas gibi monarşiler ise sadece kendilerini ayakta tutma stratejisinin bir gereği olarak çok sınırlı, fakat gürültülü bir siyasî liberalizasyon süreci başlatmışlardır. Diğer Orta Doğu ülkelerinde değişik devlet tiplerinin yapısal görünümü, onları liberalleşme baskılarının dışında tutmaktadır (Kamrawa 1998: 63).

Orta Doğu ülkelerindeki yönetici gruplar ve onların Batılı müttefikleri, demokrasinin oluşturulup yerleştirilmesi için gerekli olan yeni orta sınıfların, işçi örgütlerinin ve benzeri her tür liberal, reformcu ve ilerici unsurların ve akımların ortaya çıkışını ve etkin hale gelmesini engellemişlerdir (Sandra 2005: 1151-1152). Bu yüzden Orta Doğu ülkelerinde bağımsız medya, sivil toplum kuruluşları ve laik nitelikli muhalefet partileri yok denecek kadar azdır ve toplum içindeki destekleri de çok düşüktür. Bu ülkelerde hukukun üstünlüğü yerleşmemiştir. Sivil toplum, aşırı derecede zayıftır, yönetimlerin icraatlarını takip etmekten ve eleştirmekten aciz olduğu gibi, yönetimler tarafından milliyetçi söylemler çerçevesinde kolayca yönlendirilebilmektedir. İktidarda olanların, demokrasiye olan ilgisi yok denecek düzeydedir. İlginç bir şekilde halkların da demokrasiyi güçlü bir şekilde istedikleri ve demokrasi mücadelesine girişme niyeti taşıdıkları da pek söylenemez. Toplumun demokrasi konusunda en istekli olması beklenen medya bile demokratikleşmeyi daha çok bir dış politika konusu olarak değerlendirmekte ve daha çok ABD'nin bu konudaki girişimiyle gerçekte ne yapmaya çalıştığını tartışmaktadır (Hobson 2005: 45). Diğer taraftan Orta Doğuda belli düzeyde barışçıl değişim, reform ve çoğulculuk yanlısı liberal, modernist çevrelerin bulunduğu ve bu çevrelerde değişim, reform, demokrasi ve insan hakları konusunda canlı tartışmaların yaşandığı da söylenebilir. İslamcı olarak bilinen, fakat başkalarını kendileri gibi inanmaya ve yaşamaya zorlama yerine özgürlüklerin genişletilmesini savunan bu çevreler ve onların iş dünyasındaki temsilcileri, baskıcı politikaların,

radikalleşmenin ve şiddetin, en çok kendilerine zarar verdiğinin, çoğulculuk ve demokratikleşmeden ise en çok kendilerinin faydalandığının farkındadırlar (Öniş 2001: 283-290).

Orta Doğuda reform ve demokratikleşmeye destek veren Türk yöneticiler, mevcut durumun zorluklarını bilmektedirler. 2002 sonrasında yeni yaklaşımın benimsendiği dönemde başbakan ve dışişleri bakanı olarak görev yapmış, cumhurbaşkanı olduktan sonra da çizgisini korumuş olan Abdullah Gül, 1998 yılında bölge rejimleri için oldukça ağır ifadeler kullanmış, hatta Suriye'ye karşı güç kullanmayı bile teklif etmişti. Ona göre, mazlum ve masum halklarının oylarıyla ve arzularıyla değil, olağanüstü yollarla iktidara geldikleri için Orta Doğu ülkelerinin rejimleri, halklarının refah ve saadeti için çalışmak yerine, kendi kişisel, grupsal çıkarları için halklarını sefalet, imkânsızlıklar ve acılar içinde kıvrandırmakta, baskı, zulüm ve diktatörlüklerine karşı direnç gösterildiğinde de halklarına karşı düşmana karşı kullanmadıkları silahları, uçakları ve tankları kullanmakta ve her tür zulme başvurmaktaydılar. Diğer taraftan bölge ülkeleri arasında birçok konudaki beraberlikler ve ortak paydalar, işbirliği yolunda bir avantaj olması gerekirken, halktan kopuk olan bu rejimler, bölgede kin, nefret ve düşmanlıkları körükleyen politikalar izlemekte, bu da Türkiye'nin bölgedeki komşularıyla normal ilişkiler içine girmesini, onlarla birlikte hareket etmesini engellemekteydi (<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/19.06.2006>).⁷ Gül ve diğer yöneticiler, günümüzde bir taraftan sağlıklı bir demokratikleşme süreci yaşanması için mevcut rejimlerle iş yapmanın gerekliliğini görmekte, diğer taraftan onları mutlaka değişmeleri, yönetim alanını başkalarına açmaları gerektiği konusunda ikna etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü onlar, rejimlerin mevcut yapılarını devam ettirmelerinin, Türkiye'nin etrafındaki bölgede iç karışıklıklara ve dış müdahalelere davetiye çıkardığının farkındadırlar.

b) Türkiye'nin Reform Çağruları

Türk yöneticilerin düşüncesinde Orta Doğu ülkeleri daha iyi konumda olmayı hak etmektedirler. Davutoğlu'nun ifadesiyle, "Orta Doğu, en zengin doğal kaynaklara sahip olduğu halde ekonomik refaha ulaşamamış, kültürel olarak tarihin en derinlerine giden mirasın sahibi olduğu halde Batının karşısına alternatif bir kültür sunamamış ve çok eski, köklü ve ciddi siyasî geleneklere sahip olduğu halde siyasî rejimler açısından sınıfta kalmıştır."⁸ Bu talihsizliklerin tersine çevrilebilmesi için bölgedeki çatışmalara son verilmeli, İslam dini ve kültürünün öngördüğü şekilde uzlaşmadan yana olunmalı⁹ sorunların barışçıl yol ve yöntemlerle çözülmesine çalışılmalı, petrol gibi doğal zenginlikler bölge halklarının refahına katkı sağlayacak şekilde kullanılmalı ve dünya güçleriyle çıkar ittifakları yerine insanî gelişme üzerine odaklanılmalıdır. Ayrıca insanî, doğal ve maddi kaynaklardan ve yeteneklerden tam olarak yarar-

lanılmasını engelleyen ve terörizmin yeşerip serpilmesine neden olan yolsuzluk, yoksulluk, gelir adaletsizliği, sosyal imkânlardan mahrumiyet gibi faktörlerle mücadele edilmelidir.¹⁰ Bu konularda bölge devletlerinin işbirliği yapmasıyla halkların yaşam standartlarında önemli ilerlemeler sağlanacağı ve demokratikleşme için uygun bir zemin oluşturulacağı düşünülmektedir.

Türk yöneticilerin son tahlilde üzerinde durdukları temel şeyler reform ve değişimdir. Davutoğlu Orta Doğuda değişim, reform, demokratikleşme projelerinin istikrarı koruma adına büyük devletlerin de yönlendirmesiyle 15 yıl geciktirildiğine işaret ettikten sonra değişim taleplerinin dışarıdan geliyor diye artık göz ardı edilemeyeceğini vurgulamıştır.¹¹ Abdullah Gül dışişleri bakanı olduğu dönemde kolay olmasa da değişimin ertelenemeyeceğini sık sık dile getirirken (Gruen 2004: 444), Mayıs 2003 tarihindeki İKÖ'nün Tahran zirvesinde İslam dünyasının ilk önce kendi evini düzene koymasına gerektiğini belirtmiş, bölgede iyi yönetim ilkelerinin, şeffaflık ve hesap verebilirliğin hâkim olması, temel hakların, özgürlüklerin ve cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi ve boş sözlerden, sloganlardan kaçınılması gerektiğine dikkat çekmiştir (Tuygan 14 Nisan 2005). Türk yöneticilerin, yine bekledikleri arasında, kadın ve çocuk hakları da dâhil olmak üzere insan haklarına saygının ve hukukun üstünlüğünün yerleştirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin toplumsal yaşamın her alanında uygulanır hale getirilmesi, dinsel ve kültürel çeşitliliğe saygı gösterilmesi ve serbest pazar ekonomisine geçilmesi gibi hususlar da bulunmaktadır.¹² Ayrıca Türk liderler, bölge ülkelerinin, Avrupa'yı örnek alarak demokrasi dışı baskıcı, totaliter eğilimleri aşmaları, kendi demokratikleşme perspektifini ortaya koymaları ve demokrasi yolunda ilerlemek için üçüncü ülkeler ile uluslararası örgütlerin tavsiyelerinden faydalanmaları üzerinde durmuşlardır. Onlara göre, demokratikleşme gibi Batının benimsediği değerler, İslam kültürüyle bağdaşmaz değildir,¹³ aksine İslam ülkelerinin ortak kültür ve gelenekleri ile uyum içindedir. Bu ülkelerin, anayasal özgürlükleri, kurumsallaşma, özgür ve rekabetçi seçimler ve sivil toplum örgütleriyle siyasî partiler arasında oluşturulacak işlevsel kanallar yoluyla sağlaması ve güvence altına alması önemlidir (Akçapar vd. 2004: 14).¹⁴

Türk yöneticilerin, Orta Doğuda gerçekleştirilecek reformlarla ilgili dikkat çektikleri bazı hususlar şunlardır: Dışarıdan güce dayanılarak ve üstün taraf olma psikolojisiyle Batı tarafından empoze edilen projeler, ne kadar olumlu unsurlar içerirlerse içersinler bölge halklarının tasvip ve desteğini kazanamayacaktır. Bölge insanında dışarıya, özellikle de Batıya karşı bir güven sorunu bulunmakta, bu, bölgede dışardan gelen girişimlere karşı bir direnç yaratmakta ve radikal unsurları beslemektedir. Bu yüzden reform dinamiği bölgeden kaynaklanmalı ve bölge ülkelerinin, öngörülen projelere asli ortaklar olarak gönüllü ve aktif katılmaları sağlanmalıdır. Projeler, bölge ülkeleriyle birlikte, bölgenin hassasiyetleri yanında her bir ülkenin kendine özgü iç dinamikleri ve sosyal gelişme düzeyi dik-

kate alınarak oluşturulmalı ve uygulamaya konmalıdır. Projelerde dikkatli planlama, ortaklık ve muhatapları benimsemenin gözetilmesi yanında, çok fazla güvenlik üzerinde vurgu yapma yerine ülkelerin kültürel ve sosyal faktörlerinin üzerinde daha fazla durulması faydalı olacaktır. Halkların müzmin ekonomik sorunlarının halledilmesi yolunda uluslararası ekonomik düzende belli değişikliklerin yapılması ve bölgede istikrarı sağlama adına bölge ülkelerinin kendi katılımlarıyla bir ortak güvenlik mekanizmasının oluşturulması oldukça önemlidir (Akçapar vd. 2004: 18). Bunlara paralel olarak demokrasinin bölgede adım adım inşa edilmesi, sürecin samimi, kararlı ve tedrici bir şekilde yürütülmesi ve gelişmenin ileri doğru aşamalar şeklinde ortaya çıkartılması da büyük önem taşımaktadır. Demokratikleşme projeleri oluşturulurken ve uygulanırken de Birleşmiş Milletler Anayasasındaki ilkelere uygun davranılması, meşruiyet ve ahlakiliğin gözetilmesi ve zor tedbirlerinden uzak durulması, Batının savunduğu değerlerin de bir gereğidir. Demokratikleşme ve reformlar, çıkar araçları olarak değil, gerçekten ihtiyaç duyulan şeyler olarak sunulduğunda ve uygulamaya konduğunda bölge insanının faydasına olacak gelişmeler ortaya çıkartılabilecek ve bölge halklarının sempatisinin kazanılması mümkün olacaktır.

Türk yetkililer, dış dayatmalara karşı olsalar da sürecin sağlıklı ve hızlı bir şekilde işleyebilmesi için dış yardımın ve teşvikin gerekli olduğuna da inanmaktadırlar. Onlara göre, bölgedeki demokrasi talebinin siyasî bir iradeye ve somut bir değişim sürecine dönüşmesine uluslararası toplumun da yardımcı olması gerekmektedir. Bölge ülkelerine demokratikleşme ile kalkınmanın, ilerleme ile istikrarın aynı anda gerçekleştirilebileceğinin gösterilmesi önemli bir noktadır. Bu süreçleri daha önce yaşamış olan ABD ile AB, sadece kendi çıkarları çerçevesinde değil de iyi niyetle hareket etmeleri durumunda, Orta Doğu ülkelerine maddî ve manevî önemli destekler sağlayabilirler. Aslında bu, bölgenin sorunlarının ortaya çıkışında rolü olan bu aktörlerin sorumluluğu olarak da değerlendirilebilir. Başbakan Erdoğan'a göre, Batı, İslam dünyasının sesine açık kalplilikle ve dikkatle kulak vermeli ve bölgede değişim için yumuşak gücüyle örnek ve destek olmalıdır. "Batının gelişmişlik düzeyi, daha âdil bir küresel düzenin kurulması ve medeniyetler arasında uyum aranması noktasında bu ülkelere özel bir sorumluluk yüklemektedir." Örneğin ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında nasıl Avrupa'nın dönüşümünü başarılmasında kilit rol oynamışsa, Orta Doğuda da aynı tarihi katkıyı sağlayabilir.¹⁵

Türkiye'nin, Orta Doğunun dönüştürülmesi konusundaki konumuna gelince, AKP'li yetkililer, Türkiye'nin kendine özgü bir duruş sergilemesi ve bağımsız olarak kendi kararını vermesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.¹⁶ Türkiye, belki Batılı ülkelerin hep birden benimser gözüktükleri Büyük Orta Doğu Projesi gibi projelere doğrudan karşı çıkıp kendisi tamamen farklı bir proje ortaya

koyamaz. Fakat diğer taraftan onların projelerinin sadece uygulayıcısı ve taşeronu durumuna düşmesinin, zaten Batı karşıtı olan bölge halklarının ve yönetimlerinin kendisine olumsuz yaklaşmasına neden olacağı açıktır. Türkiye, bölgenin güvenliğini sağlama bakımından ciddi bir askerî güce ve stratejik bir konuma sahip olmasının yanında, demokratikleşme, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve modernleşme gibi konularda mevcut yapısı, tecrübesi ve bilgisiyle Orta Doğu ülkelerine ışık tutabilir, onlar için ilham verici bir örnek olabilir ve ihtiyaç duyulduğunda onlara somut katkılar sunabilir (Keyman 22 Şubat 2006, Tuygan 14 Nisan 2005). Başbakan Erdoğan'ın ifadesiyle, Türk demokrasisinin, Avrupa ile Orta Doğunun keşiştiği noktada rüştünü ispat etmiş ileri bir demokrasi olarak örnek oluşturması ve bunun da ötesine geçerek Türkiye'nin, kendi çevresinde bir işbirliği kuşağı oluşturma yönünde tarihî adımlar atarak demokrasinin yeşerebileceği bir zemin hazırlaması, gerçekten kayda değer katkılardır.¹⁷ Türkiye örneği, ayrıca demokratikleşme sürecinde içten ve dıştan gelen etkilerin nasıl birleştirilerek kullanıldığını, dış örnekleri körü körüne reddetme yerine, ondan faydalanmanın süreci nasıl hızlandırdığını ve sağlıklı hale getirdiğini göstermesi bakımından da değerlidir (Akçapar vd. 2004: 3).

Sağlayabileceği somut yardımlara gelince, AB üyeliği yolunda Kopenhag kriterlerini yerine getiren bir ülke olarak Türkiye, Orta Doğuda demokrasinin yerleşmesi için belli ölçütlerin, standartların konulmasına, çıpalama ve gözetleme sisteminin yerleştirilmesine ve Müslüman dünya ile diğer uygarlık temsilcileri arasında yakınlaşma sağlanmasına katkı sağlayabilir. Gerçekte Türkiye, bölgesel kaynaklı olduğu düşünülen reform dinamiğinin sürdürülmesi ve geliştirilmesinde destekçi olmaya karardır. Bir taraftan reform taraftarlığını sürdürürken, aynı zamanda bölgede bir uzlaşma kültürünün oluşturulması ve yerleştirilmesi için somut çabalar sarf etmekten, belli roller üstlenmekten kaçınmamaktadır. Ayrıca Türkiye, zamanla komşularının saygı ve güvenini kazanan, onların motivasyonlarını ve isteklerini daha iyi anlayan bir ülke olarak, bölgesel sorunların çözümünde ara buluculuğunu hem bölge ülkelerine hem de Batılı devletlere yönelik olarak sunabilmektedir (Tuygan 14 Nisan 2005). Bunlardan başka Türkiye, son yirmi yıldır piyasa ekonomisi kurma çerçevesinde yapısal ekonomik reformlar yapılması, KOBİ'lerin ekonomik hayattaki yerinin geliştirilmesi, yabancı sermayenin cezbedilmesi, sanayi-ticaret ağlarının kurulması, bankacılık hizmetlerinin geliştirilmesi ve kamusal şirketlerin özelleştirilmesi gibi alanlarda elde ettiği deneyim ve birikimi Orta Doğu ülkelerine aktarabilir. Ayrıca devlet organları dışında Türk işadamları da Orta Doğu coğrafyasındaki yerel şartlara kolayca uyum sağlayabildikleri için, yerel zorlukların aşılarda küresel iş ortamına uygun ekonomik/ticarî dinamiklerin harekete geçirilmesini kolaylaştırıcı yönde rol oynayabilirler (Keskintepe 2006).

Türkiye'nin Büyük Orta Doğu Projesi çerçevesinde sağladığı katkılar ve yaptığı uyarılar da büyük önem taşımaktadır. Türkiye, G-8 girişimi olarak ortaya çıkan Büyük Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesiyle İlerleme ve Ortak Gelecek için Ortaklığa baştan itibaren somut destek vermiş, Orta Doğunun demokratikleşme projesine (Demokrasi Destek Diyaloguna) sponsor olmuş ve İtalya ve Yemen ile birlikte grubun eş başkanlığını üstlenmiştir (Akçapar vd. 2004: 5, 21). Haziran 2004'teki G-8 zirvesinde Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika girişimi adıyla ortaya çıkan ve spesifik programlar ile yeni fonlar öngörmeyen taslak (Hobson 2005: 42), Türkiye'nin de desteklediği hususları içeriyordu: demokrasi, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan haklarına saygı, pazar ekonomisi ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde toplumların bilgilendirilmesi, halklara daha geniş ekonomik fırsatlar sunulması, olası seçimleri gözlemleyebilecek bağımsız seçim komisyonlarının oluşturulması, seçimle görev alınan pozisyonlarda çalışmak isteyen kadınların desteklenmesi, yasal reformları gerçekleştirmede bölge parlamentolarına yardımcı olunması ve sivil toplum kuruluşlarının doğrudan finanse edilmeleri (Akçapar vd. 2004: 8). Yine Haziran 2004'te Orta Doğu bölgesinden 100'den fazla sivil toplum kuruluşu üyesinin, gazeteci ve siyasi parti temsilcilerinin bir toplantıda bir araya gelmeleri ve Daha Fazla Demokrasi ve Reform Deklarasyonunu yayınlamaları, Türkiye'nin arzu ettiği bir şeydi (Akçapar vd. 2004: 11). Proje çerçevesinde 1 Ekim 2004'te Washington'da G-8 ülkeleri ile bölge devletlerinin maliye bakanları arasında gerçekleştirilen, G-8 Reform Destekleme Planı mekanizmalarının ele alındığı ve KOBİ'lerin geliştirilmesi için Uluslararası Finans Kurumu (IFC) bünyesinde oluşturulması kararlaştırılan fon için katılımcı ülkelerden katkılar istendiği toplantıya Türkiye demokratik ortak sıfatıyla katılmıştır. Ayrıca Türkiye, OECD çerçevesinde oluşturulan Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) girişiminde aktif rol alma yoluna gitmiş ve vergi reformu ve teşvik yasaları konulu çalışma grubunun Ürdün'le birlikte eş başkanlığını üstlenmiştir (Keskintepe 2006). Türkiye, daha da aktif davranarak Barış için Ortaklık Eğitim Merkezi ile Akdeniz Diyalogu ve İstanbul İşbirliği Girişimi için önerilen Mükemmeliyet Merkezini sağlayabilir ve kendisinin sivil örgütlerinin ve bürokrasisinin demokratikleşme ve modernleşme konusundaki deneyimlerini Orta Doğu ülkelerine aktarması için farklı ortamlar yaratabilir (Akçapar vd. 2004: 21-22).

6. Türkiye'nin Yeni Yaklaşımının Örnekleri

a) Suriye, İran ve Irak'a Yaklaşım: Suriye, Hatay, su ve PKK sorunlarından dolayı Türkiye'nin de uzun süre kötü ilişkilere sahip olduğu, hatta neredeyse geleneksel düşman olarak gördüğü bir ülkedir. Günümüzde Suriye ile ilişkilerin savunucularından Abdullah Gül, 1998 yılında Meclis'te yaptığı bir konuşmada Suriye'yi terörizme destek olmakla suçlamıştı: “Şam yöneti-

mi, sadece Türkiye'ye karşı terör ve terörist grupları destekliyor değildir. Dünyanın birçok köşesindeki illegal terör odaklarına da açıkça destek verdiği, bütün kamuoyu tarafından bilinmektedir." Tabi Gül'ün en fazla önemseydiği, Suriye'nin PKK'ya verdiği destekti: "15 senedir ortaya çıkan bölücülük akımının da en büyük körükçüsü ve destekçisi maalesef Şam yönetimi olmuştur. PKK terör örgütünün başı Abdullah Öcalan'ın on beş senedir Suriye'de güvenlik içinde korunduğu alenen tüm dünya tarafından bilinmektedir." İlginç olan, Gül'ün Suriye'ye askerî müdahale önerecek kadar ileri gitmesiydi: "Suriye'nin pişkinlik ve vurdumduymazlığı kesinlikle kabul edilemez... Bu belayı yok etmek için, askerî müdahale de dâhil olmak üzere, her türlü operasyonu yapmak kabiliyeti Türkiye'de vardır."¹⁸

2002'de iktidara gelen Türk hükümetinin daha önceden başlamış bir sürecin devamı olarak Suriye'ye yönelik olarak sıfır sorun ve bölgesel sorunlarda işbirliği politikası izlemesi, biraz da mevcut konjonktürün dayattığı bir durumdur. Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından Suriye ile ilişkilerdeki en önemli pürüz ortadan kalkmıştır. Suriye, artık terör örgütü PKK'ya destek vermemekte, bu konuyu Türkiye'ye karşı koz olarak kullanmayı düşünmemektedir. Diğer taraftan Türkiye ile Suriye ABD'nin diğer dünya güçlerini dışlayarak İsrail'le birlikte bölgede gerçekleştirdiği girişimlerden benzer kaygılar duymaktadırlar. Türkiye, bölge ülkeleriyle işbirliği yaparak Amerikan girişimlerinin getireceği zararları en aza indirmeye çalışırken, Suriye, ABD'nin çevreleme ve sindirme politikası karşısında Türkiye'nin desteğini elde etmeyi önemsemektedir. Türk yetkililer, tamamen ABD'ye cephe alarak Suriye'nin yanında yer alamayacaklarını bilseler de ABD'nin de kendi çıkarları çerçevesinde Suriye'ye yönelik politikalarını zaman zaman değiştirdiğinin bilincinde olarak bölgede yalnız kalmamanın çarelerini aramaktadırlar.

Amerikan yönetimi, birinci Körfez Savaşı sonrasında artık terörle ilişkilendirmekten vazgeçtiği Suriye yönetimi ile yakın ilişki içine girmiş, söz konusu yönetimi İsrail'le diyaloga yöneltmiş, bu arada savaşta kendisine en fazla destek veren ülkelerden olan Türkiye'yi unutmuş, Suriye'yi memnun etmeye çalışırken Türkiye'nin su gibi konulardaki çıkarlarını göz ardı etmeyi bile düşünmüştü. Suriye hükümeti de buna karşı 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'yle ileri derecede işbirliği yapmış, el-Kaide'yle ilgili önemli istihbarat sağlamış ve Körfez'de gerçekleştirilecek planlanmış bir terörist saldırından Washington'u haberdar etmişti. Buna rağmen ABD, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerini geliştirdiği 2002 yılı sonrasında, İsrail'in de katkısıyla Suriye'yi hedef tahtasına koymuş, Suriye'nin rejimini ortadan kaldırma amacına yönelmiş, Amerikan Kongresi de İsrail yanlısı Amerikan lobi gruplarının etkisi altında Suriye'ye yönelik ağır hükümler içeren yasalar çıkartmıştır (Mearsheimer vd. 38). ABD ile İsrail'in aşırı Suriye karşıtı politikalar izlemesi, Irak örneğinde olduğu gibi bölgesel istikrara

zarar verebilecek ve Türkiye aleyhine sonuçlar doğurabilecektir. Türkiye açısından, ABD'nin müdahaleci politikasının peşine takılmanın ne kadar riskli olduğu ortadadır. Bu yüzden Türk yetkililer, Amerikalıların ve İsraililerin Suriye'yle ilişkilerini düzeltebileceklerini de dikkate alarak ve AB'nin genel tutumunu benimseyerek Suriye ile normal ilişki ve diyalog içine girmeyi tercih etmektedirler. Onların Suriyelilerle belli temaslara girmeleri, kriz zamanlarında işe yaramakta ve uluslararası diplomasi ile ikna metodunun kullanılması, Suriyelileri belli yanlış hareketlerden döndürebilmektedir (Alpogan 31 Ocak 2006). Son dönemde İsrail ile Suriye arasında Türkiye'nin ara buluculuğunda görüşmeler gerçekleştirilmesi buna bir örnek olarak verilebilir. Burada Türk yetkililer açısından önemli bir tehlike, kendilerinin ABD ile İsrail'in Suriye'ye karşı planlarının aracı konumuna düşmeleridir.

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tutumu için söylenenler İran'a karşı tutumu için de söylenebilir. ABD ile İsrail'in kendi çıkarları çerçevesinde İran'a karşı baskı ve güç kullanmayı da içeren girişimlerinin bölge ve Türkiye için olumsuzluklar getirme ihtimali oldukça yüksektir. İran'ın nükleer silah üretme olasılığı, şüphesiz Türk yetkilileri de rahatsız etmektedir. Bütün bölge ülkelerinin üreteceği her tür kitle imha silahı, sonuçta Türkiye'ye karşı kullanılma olasılığı bulunduğu için bu alandaki silahlanmaya Türk yetkililerin karşı çıkması normaldir. Diğer taraftan İran'ın nükleer alandaki çabalarıyla ilgili sorunun, uluslararası toplumun müdahalesiyle barışçıl bir şekilde çözümlenmesi, Türk yöneticiler açısından tercih edilen seçenektir. Kendileri de başvurmayı düşündüğü için Türk liderler, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımına karşı değildirlir, yalnız bunun Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuyla işbirliği içinde, onun onayının alınarak ve onun gözetimi altında yapılmasını istemektedirler (Tuygan 14 Nisan 2005). Belli bir denetim olmadığında ya da büyük güçlerin kendi çıkarları çerçevesindeki izni altında yapıldığında, durumun çığırından çıkacağını ve çatışma ve gerginliklere kapı açılacağını düşünmektedirler. Bu yüzden onlar, nükleer silah sahibi bir İran'ı Türkiye açısından temel tehdit olarak gördükleri gibi, İsrail'in de nükleer alandaki teamüllere uymasını beklemektedirler.

2000'li yılların başında Türk yöneticilerinin ve halkının aşırı derecede Amerikan karşıtı haline gelmesine neden olan faktör, ABD'nin 1990'lı yıllar boyunca takip ettiği Irak'ın fiilen bölünmesi sonucunu doğuran politikaların Türkiye'nin güvenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik kuzey Irak kaynaklı Kürt tehdidini ciddi boyutlara taşımasıydı. 2003'te Türkiye'nin ABD'nin Irak savaşına katılması ve destek vermesi söz konusu olduğunda hükümet, kerhen ABD'yle birlikte hareketi savunmak durumunda kaldı, fakat 1990'daki kamuoyundan ve yönetici kesimden gelen tepkileri hatırlayarak ve sonuçta ne elde edeceğinden emin olmadığı için partisini tezkere oylamasında serbest bırakarak savaşa dahil olmama yönünde hareket etmiş oldu. Bu tutum, mu-

halefet ve kamuoyu tarafından da güçlü bir şekilde desteklenirken, AB çevrelerinde ve bölge ülkelerinde Türkiye adına çok olumlu yankılar uyandırdı. Tezkere yanlılarının uyardığı şekilde Türkiye, belki sonraki dönemde Irak'la ilgili gelişmelere müdahil olamamış ve Kürtlerin konumlarının güçlenmesini ve Türkmenlerin ikincil konumda tutulmalarını seyretmek zorunda kalmıştır. Ancak ABD yanında hareket etmesi halinde aksi sonuçlar elde edeceğine dair garanti bulunmamaktadır.

Türkiye'nin Irak konusunda ABD ile çıkarlarının uyuşması hala çok zordur. ABD, zayıf bir federal yapıyı uygun görünürken Türkiye merkezi yönetimin güçlenmesini tercih etmektedir. ABD, Kürtleri önemli bir ortak olarak algılayan Türkiye Kürtlerin güçlenmesinden rahatsızlık duymaktadır. ABD, Türkmenleri önemsemezken Türkiye Türkmenlerin durumlarının güçlendirilmesini öncelikleri arasında görmektedir. Türkiye, PKK'ya darbe vurabilmek için zaman zaman kuzey Irak'a müdahale ihtiyacı hissetmekte, ABD ise Türkiye'nin müdahalesinin Irak'taki durumu daha da kötüleştirdiğini düşünmektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin Irak'a yönelik müdahaleci tavrı, başta Irak olmak üzere bölge ülkelerini ve AB'yi rahatsız ederken, Irak'ın toprak bütünlüğünü destekleyici tavrı yine aynı çevrelerin sempatisini kazanmaktadır.

Türkiye'nin yeni Orta Doğu yaklaşımı, Irak'la ve Irak'taki gruplarla ilişkilerin geliştirilmesini ve bu arada ABD gibi güçlerin tepkisinin çekilmemesini öngörmektedir. Türk yöneticiler, Iraklı meslektaşlarıyla terörizm sorununun aşılabilmesi için işbirliği çabaları içerisine girebilmekte ve Kürt liderlerle de teması koruyabilmektedirler. Bölge ülkeleriyle Irak'ın geleceğine yönelik ortak çabalar da sürmektedir. Türkiye'yi bölgesel aktörlerle bir araya gelmeyen zorlayan faktör, karşılıklı çıkar ve kaygılardır. Çözumsuzlük ve iletişimsizlik bütün taraflara zarar verirken, işbirliği girişimleri belli ilerlemeler sağlayabilmektedir. ABD gibi dış güçler de bu bölgesel işbirliği çabalarına ihtiyaç duymaktadırlar çünkü yabancı güçler olarak tek başlarına Irak'ta istikrar sağlamaları mümkün değildir. Bölgesel dinamikler devreye sokulmadan şiddetin ve gruplar arası çatışmaların önüne geçilmesi de söz konusu olamayacaktır. Bu bakımdan Türkiye'nin takip ettiği bölgesel aktörlerle küresel aktörlere meydan okumadan temas halinde olması, mevcut şartlarda en uygun yol olarak gözükmektedir.

b) Filistin Sorununa Yaklaşım: İsrail'in Lübnan ve Gazze saldırıları sırasında bir üçüncü dünya savaşı olasılığında bahsedilmesi ve Orta Doğu ülkelerinin sınırlarının değiştirilmesinin gündeme getirilmesi, Filistin ve İsrail'le ilgili sorunların Türkiye dâhil bölgeyi ve tüm dünyayı ne kadar ilgilendirdiğini göstermiştir. Filistin meselesi çerçevesinde çıkacak ve İsrail, Suriye ve İran gibi devletleri içerecek, belki nükleer ve kimyasal silahların kullanımını da gündeme getirecek geniş çaplı bir çatışmanın, Türkiye'yi ne derece yakından ilgilendire-

ceği ortadadır. Bu bakımdan Orta Doğunun istikrar kazanması ve bölgeden kaynaklanan ve Türkiye'yi de etkileyen sorunların çözümlenmesi çerçevesinde Türkiye'nin, sorumluluk üslenmesi ve yönlendirici politikalar izlemesi gerekmektedir. Diğer taraftan Filistin sorununa ve İsrail'e karşı takındığı tutum, Türkiye'nin Batı ve İslam dünyası karşısındaki konumunu yakından ilgilendirmektedir. Taraflardan birine doğru meyleder izlenimi veren davranışları, karşı tarafa kendisinin ve temsil ettiği dünyanın terk edilmesi olarak algılanabilmekte, dolayısıyla yoğun eleştirilere neden olabilmektedir.

Filistin sorununda her iki tarafa iyi ilişkileri olan bir devlet olarak Türkiye'nin arabuluculuk gerçekleştirmesi ve belli roller oynaması gündeme gelmektedir. Ancak mevcut Türk yöneticilerin, yoğun bir İsrail karşıtlığı geçmişine sahip olmaları, dayandıkları tabanda İsrail karşıtlığının belirgin olması ve Müslüman olmaları nedeniyle daha çok Filistin tarafına sempati duymaları, hem İsrail tarafında belli kaygıların devamına neden olmakta hem de onların olaylar karşısındaki tutumunu belli derecede etkilemektedir. Ayrıca İsrail'in Filistinlilere yönelik eylemleri çok aşırı boyutlara vardığında, televizyon ekranları ölen, çaresiz hale düşen insanların ve yıkılan binaların görüntüleriyle dolduğunda, Türk yetkililer, kendi insanî duyguları ve kamuoyunun etkisinde kalarak, İsrail'e yönelik, bazı aşırı açıklamalar yapmak durumunda kalabilmektedirler. Diğer taraftan Türkiye'nin İsrail'le ve ABD'yle karşılıklı çıkara dayanan ve müttefikliğe varan ilişkileri ve geleneksel yapının İsrail'le ilişkiyi laik devletin bir sembolü olarak görmesi Türk yöneticiler açısından frenleyici rol oynamaktadır.

Sonuçta Türk yetkililer, Filistin sorununda belli çağrılar yaptıklarında ve belli girişimler gerçekleştirdiklerinde iki tarafa da eşit mesafede kalmaya dikkat etmekte ve meşruiyet ve ahlakiliği ön plana çıkarmaktadırlar. Filistin sorunuyla ilgili açıklamalarında Türk liderler, bir taraftan İsrail devletinin var olma hakkının kimse tarafından tehdit edilmemesinin önemine dikkate çekerken, diğer taraftan Filistin devletinin de tanınmış, güvenli sınırlar içinde yaşaması, Filistin halkının güvenlik ve refahının garanti altına alınması ve Filistin'le ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması gerektiğini belirtmektedirler (<http://arsiv3.hurriyet.com.tr/haber/0,,sid~@w~3@tarih~2004-01-31-m@nvid~364989,o0.asp> 19.05.2006).¹⁹ Onlara göre, İsrail ile Filistin, mâkûl ölçüler içinde çizilmiş güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yan yana yaşamalıdır; bu çerçevede taraflarca daha önceden kabul edilmiş olan Yol Haritası kaçırılmaması gereken bir fırsattır (<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/19.05.2006>)²⁰ ve sorunla ilgili bulunacak herhangi bir çözüm, Suriye ve Lübnan gibi ülkeleri de içermediği sürece tam bir çözüm olmayacaktır (Gruen 2004: 438-439). Yaptıkları uyarılar konusunda da Türk liderler dengeli olmaya çalışmaktadırlar. Onlara göre, Filistin yönetimi, terör altyapısıyla mü-

cadelede Yol Haritasından kaynaklanan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmekten sorumludur; İsraili sivillerin ölümüne yol açan intihar saldırılarının durdurulması için çaba göstermeli ve terörizmi yüceltmeden terörist unsurlarla kararlı bir şekilde mücadele etmelidir. İsrail de Yol Haritasının gereklerini tam olarak yerine getirmeli, çok sayıda Filistinli sivilin ölümüne yol açan ağır yıkım ve yıldırma hareketlerinden vazgeçmeli ve terörle mücadelesini meşru zeminde tutacak, terörle mücadeleyi destekleyecek ve Filistinlilerin yaşam koşulları başta olmak üzere, ortamı rahatlatacak yaklaşımlar ortaya koymalıdır ("Orta Doğuda Gerçekleştirilen Şiddet Olaylarının Kınanması", Gruen 2004: 452, Gruen 2002: 307, <http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/19.05.2006>).²¹ Filistin'de Hamas iktidara geldiğinde de Türk liderler, bir taraftan Hamas'ın demokratik bir seçim kazandığını, dünyanın Filistin halkının tercihine saygı duyması gerektiğini vurgulamışlar, diğer taraftan da Hamas yetkililerine, demokratik kurallara göre siyaset yapıp ülkelerini yönetmeleri ve İsrail'in var olma hakkını tanımaları gerektiğini söylemişlerdir (Yetkin 23 Şubat 2006).

İsrail'in Gazze saldırısı sırasında yaşananlar ve Davos'ta ortaya çıkan krizin de gösterdiği gibi Türkiye, neredeyse Filistin sorununda en fazla İsrail'i eleştiren devlet durumuna gelmiştir. İsrail eylemleriyle Filistinli grupları ve özellikle Hamas'ı köşeye sıkıştırırken ve el-Fetih ile Hamas arasındaki iç mücadele gittikçe şiddetlenirken Türkiye'nin kaybedenin yanında olması ve tasvip görmeyen Hamas'ın savunucusu durumuna düşmesi gibi bir olasılık gündeme gelmektedir. Ancak İsrail'in güç politikasıyla istediğini elde eder gözükmesi karşısında Türkiye'nin mağdur olanın yanında yer alması bölgesel ve ulusal düzeyde olumlu tepkiler almasına ve bölgedeki etkinliğini artırmasına neden olmaktadır. Ayrıca ABD gibi Batılı güçler de adil bir iki devletli çözüm formülü üretilmeden sorunun tamamen ortadan kaldırılamayacağını farkındadırlar. İsrail kısa vadede istediğini elde etse bile Filistinlilerin ve Arapların kabul ettiği bir Filistin devleti kurulmadan asla güvende olamayacaktır. Bu bakımdan Türkiye'nin müdahaleleri belli bir dengenin kurulmasını sağlamakta ve Batılı güçlerin de Türkiye'yi önemsemesine neden olmaktadır. Bölgesel halklar gözünde artan önemi ve İsrail'le süren yapısal ilişkileri dikkate alındığında Türkiye, sorunun çözümüne yardımcı olabilecek önemli ülkelerden biri olmayı sürdürecektir.

c) İsrail'e Yaklaşım: Türkiye'nin İsrail'e karşı tutumu Orta Doğu politikasının düzenlenmesi en zor, en hassas boyutunu oluşturmaktadır. Bir taraftan Türkiye'nin İsrail'le yakınlaşması, bölge ülkeleriyle ilişkilerini bozmakta ve onun bölgedeki konumuna zarar vermektedir. Türk yetkililer, İsrail'in ABD'yle birlikte bölgede Türkiye'ye zarar verici tek yanlı girişimler içine girmesinden ve aşırı sert eylemler gerçekleştirmesinden rahatsız olmakta ve onu

aşırı derecede eleştirmektedirler. Diğer taraftan İsrail, bölgenin bir gerçeği haline gelmiştir, Türk dış politikası açısından da belli bir ağırlığı bulunmaktadır ve Türkiye'nin Batıya yönelik dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin İsrail'le ilişkileri belli bir düzeye varmış, ulaştığı boyut itibariyle de geri döndürülemez hale gelmiştir. Bölge ülkelerinin de bu devletle belli derecede ilişki kurduğu, hatta bazılarının ikili ilişkileri oldukça ilerlettiği bir ortamda, Türkiye'nin, İsrail'i tamamen göz ardı ederek ya da ona meydan okuyarak bölgeye yönelmesi, pek gerçekçi bir davranış tarzı olmayacaktır. Bu yüzden Türk liderlerin İsrail'e karşı tutumlarını olumlu ve olumsuz olanlar olmak üzere ayrı ayrı ele almak faydalı olacaktır.

Zamanında Osmanlı Devletine ait olan Filistin topraklarının Batının oyunu ve baskılarıyla Müslüman Filistinlilerden alınıp Yahudi İsrail'e verildiği ve İsrail'in yine Batılılar sayesinde Müslüman Filistinlilere karşı her tür kötülüğü yaptığı ve yapmakta olduğu algılaması, Türk insanında Filistinlilere karşı ileri derecede bir sempati, İsrail'e karşı da soğukluk doğurmuştur. Bu durumun daha fazla hissedildiği dindar kesimden gelen AKP'li liderler, zamanında aşırı İsrail karşıtlığını hem samimi hislerinin bir yansıması olarak ortaya koymuşlar, hem de bu şekilde kendi seçmen tabanlarına hitap etme imkânı bulmuşlardır. Abdullah Gül'ün 1996 yılında İsrail'le ilgili yapmış olduğu tanım, bunun güzel bir örneğidir: “Müslümanların hâkim olduğu bu bölgede İsrail, yabancı bir güç ve kültür olarak, uluslararası destekle bölgeye yerleştirilmiştir; işgalci ve yayılcı bir devlettir. İsrail, bugünkü konumuna gelmek için yakın geçmişinde, terör dâhil her türlü aracı kullanmış bir ülkedir” (<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/> 19.05.2006).²² Gül'ün, dışişleri bakanlığı sırasında İsrail'in başbakanı olarak kendisiyle resmi ilişkiye girmek zorunda kaldığı Ariel Sharon için 2002 yılında kullandığı ifadeler de çarpıcıdır: “Şaron'u bütün dünya Sabra ve Şatilla katliamlarındaki sorumluluğu ile tanımaktadır. Bugün dünya üzerindeki pek çok saygın insan, bu ismi, insanlığa karşı işlenmiş suçların adresi olarak görmektedir.”²³ Gül, kendi siyasî tabanının temsilcisi olarak 1996'da Türkiye'nin İsrail'le yaptığı anlaşmaya kesin şekilde karşı çıkmış, 2002'de de İsrail'in Filistinlilere yaptıkları karşısında, İsrail'le tank modernizasyonunun askıya alınmamasını şiddetli şekilde eleştirmiştir. Ona göre, İsrail'le ilişkilerin askeri alanda geliştirilmesi, Orta Doğunun tabii dengeleri ve dinamikleri ile Türkiye'nin uzun vadeli çıkarlarına ters düşmekteydi ve bölgede yeni ittifakların oluşmasına yol açma ve bölge halkının Türkiye'ye olan sevgisini yıpratma potansiyeli taşımaktaydı.²⁴

İktidar oldukları dönemde de AKP'liler, birçok durumda İsrail'i eleştirmişler ve İsrail karşıtı bir tavır sergilemişlerdir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, 3 Haziran 2004'te İsrail gazetesi *Ha'aretz*'e verdiği ve İsrail'i aşırı derecede eleştirdiği mülakat (Gruen 2004: 444, 451) buna örnek olarak gösterilebilir.

İslam Konferansı Örgütü toplantısından hemen önce verilen mülakatın arkasında şu faktörler tespit edilebilir: AKP'li liderler, İsrail'in yaptıklarına göz yumarak Orta Doğu yönetimleri ve halkları gözünde prestij kaybetmek istememektedirler. İsrail'le askeri ilişki içinde olan bir devlet olarak Türkiye, bir de İsrail'in aşırı güç kullanımına sessiz kalırsa iyice İsrail ve ABD tarafını tutan, bölge halklarının durumunu dikkate almayan bir ülke olarak görülecektir ki, bu haliyle bölgede etkili olması, sözünü dinletmesi mümkün değildir. Diğer taraftan İsrail'in yaptıkları, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi bakımından kötü bir örnek oluşturmaktadır. Herkes İsrail gibi sorununu kaba güç kullanarak çözmeye kalktığında bölgede düzen diye bir şey kalmayacaktır. Ayrıca İsrail'in yaptıkları, bölgede ve dünya genelinde terörizmle yapılan mücadeleye de zarar vermektedir. İsrail, terörizmin kökenlerini dikkate almadan, kendi başına kimin terörist olduğuna karar verip onu şiddetli cezalandırma yoluna gittiğinde, terörizm, kaynağı kurumak bir yana daha da güçlenmekte ve teröristlerin davalarına sempati besleyen ve onlara katılanların sayısı artmaktadır.

Bundan başka Türk yetkililer, İsrail'in, ayrı bir devlet olarak kendi çıkarlarının gerektirdiği durumlarda Türkiye'ye zarar verecek eylemlere girebileceğinin farkındadırlar. Su satışı, silah alım satımı gibi konularda zaman zaman yaşanan problemlerin dışında İsrail'in Türkiye'nin hayati çıkarlarını ilgilendiren konularda olumsuz hareket etmesi söz konusu olabilmektedir. Yakın geçmişte Türkiye-Suriye ilişkilerinin krize girdiği bir dönemde İsrail Suriye'ye güvence verecek şekilde davranabilmiş ve İsraili yetkililer Ermeni soykırımından bahsedebilmiştir. Türkiye-İsrail çıkarlarının çatışabileceğini gösteren en ciddi olgu ise İsrail'in, Kuzey Irak Kürtleriyle, onların bağımsızlığını teşvik edecek şekilde sıcak ilişkiler içine girmesidir. İsrail, Arap dünyasını ve komşularını zayıflatma adına bağımsızlık yolunu seçecek azınlıkları destekleme stratejisi çerçevesinde, Kürt bağımsız kimliği taraftarı gözükmekte, Kuzey Irak'ta ekonomik faaliyetler içine girmekte ve Irak'ın bütünlüğünü önemsemez bir tavır sergilemektedir (Inbar 2005: 603). İsrail adına düşmanlarını dolaylı zayıflatmayı içeren bu yaklaşım, Türkiye'nin hayati çıkarlarını doğrudan ilgilendirmektedir.

Diğer taraftan İsrail'in bölgenin bir gerçeği haline gelmiş olması, onun başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle ve dünyanın diğer ülkeleriyle belli ilişkilere sahip olması ve Türkiye'nin bu devletle belli derecede karşılıklı çıkar ilişkilerinin bulunması, AKP'li liderler açısından bu devlete karşı körü körüne muhalif politika izlemeyi imkânsız kılmaktadır. Bu çerçevede AKP liderlerinin, İsrail karşıtlığı geçmişlerine rağmen devletin geleneksel politikalarını devam ettirdikleri gözlenmektedir. AKP'li liderler, içte ve dışta belli çevreleri ürkütmemek, kendilerini bu çevrelere kabul ettirmek, geçmişleriyle ilgili şüpheleri ortadan kaldırmak ve ideolojik değil, çıkarlara dayalı politikalar izleyeceklerini göstermek için İsraililere ve

İsrail dostlarına açıklamalarıyla güvenceler verdikleri gibi, eylemlerinde de İsrail’le ilişkileri gözetir bir yaklaşım içinde olmuşlardır. Onlar, yeni yaklaşımlarının bir gereği olarak bir taraftan bölge ülkeleriyle ilişkileri geliştirme ve daha bağımsız politika izleme peşinde koşarlarken, diğer taraftan ABD ve İsrail gibi aktörleri teskin etmeye ve onlara dış politikada Pan-İslamist duygular çerçevesinde değil, Türkiye’nin çıkarları doğrultusunda hareket edeceklerini göstermeye çalışmaktadırlar (Gruen 2004: 444).

AKP’lilerin, İsrail’e yönelik olarak, ön yargıdan uzak, ihtiyatlı bir tutum içinde olduklarını ispatlamaya yönelik tavırlarına örnekler bulmak zor değildir. Parti lideri Erdoğan, seçim zaferi elde ettikten sonra çıktığı Amerika gezisinde Yahudi örgütlerinde yaptığı konuşmalarda İsrail’le bağları devam ettirme yanlısı olduğunu, hatta Türkiye-İsrail ilişkilerini daha da geliştirmek için çaba göstereceğini özellikle vurgulamıştır. Daha sonra değişik vesilelerle yaptığı açıklamalarda da Türkiye’nin ulusal çıkarlarına hizmet ettiği için İsrail’le ilişkilerde herhangi bir değişiklik yapılmayacağını belirtmiştir (Inbar 2005: 599, 602). Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 27 Nisan 2004 tarihinde Türk Amerikan Derneği ile Amerikan Dış Politika Ulusal Komitesinin ortak toplantısında yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır: “Bizim İsrail’le ilişkilerimiz, geleneksel, özeldir ve güçlüdür. Bölgedeki iki demokrasi rejimi olarak Türkiye ile İsrail arasındaki işbirliğinin, bütün bölgenin barış ve istikrarı bakımından gerçekten önemli yansımaları bulunmaktadır. Bu çerçevede Türk ve İsrail halkları arasındaki dostluk, Türkiye ile İsrail arasında yakın ilişkiler bakımından sağlam bir zemin sağlamıştır” (Gruen 2004: 452-453) Gül, 25 Mayıs 2004’te TBMM’de yaptığı konuşmada ise “Türkiye-İsrail ilişkilerinin, karşılıklı çıkarların yanı sıra, bölgedeki barış, istikrar ve diyalog çabalarına hayati bir katkı yaptığını bütün taraflar kabul etmektedir” demiştir.²⁵

AKP hükümetinin İsrail’le somut ilişkilerine bakıldığında, önceki yönetimler zamanında da görülen İsrail’in Filistinlilere saldırılarına sert eleştiri getirilmesi dışında, resmî ilişkileri normal şekilde devam ettirdiği görülmektedir. İsrail’le imzalanan askeri anlaşmalarda herhangi bir değişiklik getirilmediği gibi, silah satışı ihalelerinde her zaman görülecek cinsten bazı tatsızlıklar yaşansa da, İsrail’le yapılmış askeri modernizasyonla ilgili anlaşmalara sadık kalınmış, örneğin tankların geliştirilmesi anlaşması askıya alınmamıştır. Hatta askeri alan dışında iki tarafın polislerinin işbirliği yapmasını öngören bir anlaşma, 25 Aralık 2003’te İsrail Kamu Güvenliği Bakanı Tsahi Hanegbi ile Türkiye İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu tarafından imzalanmıştır. Anlaşmayla daha önceden istihbarat ve savunma alanında işbirliği yapan iki ülke, bundan sonra polis konularında da çalışmayı, polisler için ortak eğitim programı düzenlemeyi kabul etmiş oluyordu. İsraili bir muhabirin belirttiğine göre, böylece Türkiye ile İsrail terörizmle mücadele adına güçlerini bir araya getirecekler, İsrail istihbarat teşkilatı Mossad, böl-

gede el-Kaide militanlarını yakalamak için Türk istihbaratıyla birlikte çalışacaktı (Gruen 2004: 451, Inbar 2005: 603).

Türk yetkililerin, terörizmle mücadele ve savunma konusunda İsrail'le iş birliği yaparak bu ülkenin bu alanlardaki tecrübe ve bilgisinden yararlanmayı ve Türkiye'ye karşı düşmanca niyetler besleyecek bölge ülkelerini caydırmayı düşündükleri söylenebilir (Gruen 2002: 313). Bölgedeki her devletin sonuçta Türkiye'ye düşmanca niyet taşıyabileceği gerçeği çerçevesinde Türkiye'nin İsrail gibi bir kozu elinde tutması rasyonel bir davranış olabilir. Fakat Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerini iyi ayarlayamaması, belli düzeyde tutamaması ve birçok zaman kural dışı hareket eden bu ülkenin her zaman yanında görünmesi durumunda, hem diğer devletlerin hepsini düşman haline getirme gibi bir tehlikeyle karşılaşacak, hem de İsrail'in Türkiye karşıtı hareket etmesi durumunda elinde kullanılabilecek fazla bir alternatifi olmayacaktır. Başbakan Erdoğan'ın İsrail'i aşırı derecede eleştirmesinden sonra Dışişleri Bakanı Gül'ün Ocak 2005'te, başbakanının kendisinin de Mayıs 2005'te İsrail'e resmi ziyarette bulunması örneğinde görüldüğü gibi Türk yetkililer, İsrail'i aşırı derecede gücendirdiklerinde ilişkileri tamir etme adına belli adımlar atmaktadırlar (Inbar 2005: 603). Fakat İsrail'i gücendirmeme, Türk dış politikasının sınırlandırılması şekline dönüştüğünde Türkiye açısından zararlı hale gelmektedir.

7. Sonuç

2002 yılında iktidara gelen AKP hükümetinin eskinin Orta Doğudan uzak durma ve bölgeye Batı adına yönelme yaklaşımlarını terk ederek getirdiği yeni açılım, Türkiye açısından önemli faydalar getirdiği gibi aşılması zor engelleri ve sorunları da su yüzüne çıkarmıştır. Yaşanan süreçte görülen şey, Türkiye'nin kendine ait bağımsız niteliğe sahip bir Orta Doğu yaklaşımına ihtiyaç duyduğudur. Bu yaklaşımın bölgeyle ilgilenen büyük güçlere meydan okumak ya da tamamen onlardan bağımsız bir şekilde bölgede girişimde bulunmak anlamına gelmediği ortadadır. Yeni yaklaşımın öncekilerden farkı, Orta Doğuya yönelik girişimlerin, Batıya alternatif olup olmayacakları çerçevesinde algılanmaları yerine, Türkiye'nin ve bölgesel aktörlerin konumlarının ve ortak çıkarlarının dikkate alınarak ortaya konmasıdır. Bu anlamda Türkiye, Batıyla bağları koparıp Orta Doğuyla bütünleşmeyi asla bir alternatif olarak düşünmeyecektir. Fakat diğer taraftan bölgesel aktörlerle ilişkileri Batıyla ilişkilerin bir dolgu malzemesi olarak kullanma ve ilk fırsatta bölgeyi unutup tamamen Batıya dönme yoluna da gitmeyecektir. Önemli olan bölgesel ve global gerçekliklerin dikkate alınarak tutarlı ve çok yönlü politikaların izlenmesidir. Küresel güçlerin hassasiyetleri dikkate alınarak atılan bağımsız nitelikli adımların, Türkiye açısından olumlu gelişmeler ortaya çıkardığı ve onun uluslararası etkisine katkıda bulunduğu görülmüştür. Türkiye'ye yönelik ön yargılar belli ölçüde kırılmış ve bölgedeki geleneksel ilişkiler belli ölçü-

de değişime uğramıştır. Türkiye, artık bölgede dikkate alınan bir devlettir. Kriz durumlarında Türkiye'nin ara buluculuğu aranmakta ve Türkiye'nin katkısıyla çözümler üretilmektedir. Birbirlerine düşman olan devletler Türkiye'nin gözetiminde bir araya gelmektedirler. Küresel ülkeler, Türkiye'nin etkinliğinden hoşnut olmasalar da onun olumlu katkılarını takdir etmek durumunda kalmaktadırlar.

Diğer taraftan Türkiye'nin bağımsız politika izlemeye çalışmasından rahatsız olanların ve kaygı duyanların olduğu da açıktır. Batılı ülkeler, doğal olarak Türkiye'nin kendilerinden bağımsız hareket etmesini ve kendi etrafında bölgesel bir birlik oluşturmasını istememektedirler, çünkü çıkarlarının zarar görmesinden ve Türkiye'nin Batıdan kopmasından endişe etmektedirler. Bölgesel ülkeler de Türkiye'nin geçmişteki tutumlarını hatırlayarak ihtiyatlı davranmakta ve onun Batı adına bölgeye yaklaşıyor olmasından çekinmektedirler. Bu çerçevede Türkiye açısından söz konusu olan riskler, Batının Orta Doğu girişimlerinden dolayı onu cezalandırmaya kalkması ve bölgesel güçlerin de eski Türkiye düşmanlıklarına dönerek rakip blok ya da gruplara yönelmeleridir. Burada önemli olan nokta, Türkiye'nin kendi çıkarlarını da dikkate alarak Helsinki ve AGİT ruhuna uygun bir şekilde uluslararası ve bölgesel güvenliğe ve barışa katkı çerçevesinde tutarlı ve istikrarlı politikalar izlemesidir. Bu konuda muhataplarında kesin bir kanaat oluşturduğunda ve olumlu girişimlerde onlara her zaman destek vereceğini gösterdiğinde dost, düşman herkes tarafından belli bir kabul ve saygı görecektir. Bölgenin kilit ülkesi olduğunun bilincinde olarak ve tarihsel birikimleri harekete geçirerek Türkiye tarafından bilinçli bir şekilde atılacak adımlar, bölgede belli bir ses getirecek ve etki doğuracaktır.

Türk yetkililerin, geçmişte yapılan Orta Doğuda başkası adına politika izleme ya da ön yargılı bir şekilde bölgeden uzak durma şeklindeki hataları Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine yönelik olarak tekrar etmemesi, bu bölgelerde de Orta Doğudaki son dönemdeki etkinliğine benzer bir etkinlik kurması bakımından önemlidir. Elbette bu şekilde davranmak kolay değildir. Gerçekleştirilecek girişimler, belli çevrelerin tepkisini çekecek ya da en azından belli çevrelerde endişeler doğuracaktır. Türkiye'nin tarihsel ve kültürel birikimlerinin ve avantajlı yönlerinin farkında olanlar, onun iyi niyetli girişimlerine olumsuz yaklaşacaklardır. Çıkar çatışması içinde olan devletleri uyuşturmak, onlarla aynı anda ilişkilere sahip olmak, gruplar arası dengeleri gözetmek, olayların nabzını tutmak ve gerekli manevraları yapabilmek kolay olmayacaktır. Ancak devletlere ve gruplara körü körüne yaklaşmak yerine esnekliği ve başkaları adına hareket etme yerine bağımsız politika izlemeyi seçen bir Türkiye, eskisine göre çok daha etkili olacak ve dost, düşman herkes tarafından saygı görecektir.

Açıklamalar

1. "İş Dünyası Artık Dış Politikanın Öncülerinden", (Ahmet Davutoğlu ile söyleşi), Turkish Times, 15 Mayıs 2004.
2. Abdullah Gül'ün 22 Aralık 2003'te bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşma.
3. Abdullah Gül'ün Suriye ile ilişkilerde yaşanan gelişmeler ile ilgili açıklama yapan Başbakan Mesut Yılmaz'ın konuşmasına ilişkin 7 Ekim 1998 tarihli TBMM konuşması.
4. 4 Eylül 2008'de gerçekleştirilen, Türkiye Başbakanı Erdoğan ve Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'in yanında Fransız Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin AB dönem başkanı ve Katar Emiri Şeyh Hamad bin Halife El Tani'nin Körfez İşbirliği Konseyi dönem başkanı olarak katıldığı 'Diyalog İçin Şam Zirvesi' buna örnek olarak verilebilir.
5. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 25 Ekim 2005'te Ankara Palas'ta İKÖ ülkeleri büyükelçileri onuruna verilen iftar yemeğinde yaptığı konuşma.
6. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 30 Ocak 2004'te Harvard Üniversitesinde "Orta Doğuda Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" başlıklı konferansı, Hürriyet, 31 Ocak 2004.
7. Abdullah Gül'ün Suriye ile ilişkilerde yaşanan gelişmelerle ilgili açıklama yapan Mesut Yılmaz'ın konuşmasına ilişkin 7 Ekim 1998 tarihli TBMM konuşması.
8. "Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu MÜSİAD'ta Konuştu", 26 Nisan 2006.
9. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 30 Ocak 2004'te Harvard Üniversitesinde "Orta Doğuda Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" başlıklı konferansı, Hürriyet, 31 Ocak 2004.
10. "Gül İslam Dünyasına Siyasi Reform Önerdi", 29 Mayıs 2003, Yeni Şafak
11. "Büyük Orta Doğu ve Transatlantik İlişkilerinin Geleceği", Ahmet Davutoğlu'nun konuşması, 19 Mart 2004.
12. "Gül İslam Dünyasına Siyasi Reform Önerdi", 29 Mayıs 2003, Yeni Şafak, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 25 Ekim 2005'te Ankara Palas'ta İKÖ ülkeleri büyükelçileri onuruna verilen iftar yemeğinde yaptığı konuşma.
13. Başbakan Erdoğan'ın Harvard konuşması, Yeni Şafak, 1 Şubat 2004.
14. Yazarların, Orta Doğuda sivil toplum veya kadınların güçlendirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının çoğaltılması gibi kaçış niteliğindeki olgular yerine sivil toplum kuruluşlarıyla parlamento arasında iletişim kanallarının kurulması ve güçlendirilmesi üzerinde vurgu yapmaları dikkat çekicidir.
15. Başbakan Erdoğan'ın Harvard konuşması, Yeni Şafak, 1 Şubat 2004.
16. "Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu MÜSİAD'ta Konuştu", 26 Nisan 2006.
17. Başbakan Erdoğan'ın 30 Ocak 2004'te Harvard Üniversitesinde "Orta Doğuda Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" başlıklı konferansı, Hürriyet, 31 Ocak 2004.

18. Abdullah Gül'ün Suriye ile ilişkilerde yaşanan gelişmeler ile ilgili açıklama yapan Başbakan Mesut Yılmaz'ın konuşmasına ilişkin 7 Ekim 1998 tarihli TBMM konuşması.
19. Başbakan Erdoğan'ın 30 Ocak 2004'te Harvard Üniversitesinde "Orta Doğuda Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" başlıklı konferansı, *Hürriyet*, 31 Ocak 2004.
20. Abdullah Gül'ün Meclis Konuşması, "Irak ve Orta Doğu", 25 Mayıs 2004.
21. Abdullah Gül'ün Meclis Konuşması, "Irak ve Orta Doğu", 25 Mayıs 2004.
22. Abdullah Gül'ün Türkiye'nin hava sahasını İsrail savaş uçaklarına açmasına ve Türkiye'deki askeri üslerden yararlandırmasına ilişkin gündem dışı TBMM konuşması, 11 Nisan 1996.
23. Abdullah Gül'ün TBMM'de grup konuşması 3 Nisan 2002.
24. Abdullah Gül'ün 11 Nisan 1996 tarihli TBMM konuşması.
25. Abdullah Gül'ün TBMM konuşması, "Irak ve Orta Doğu", 25 Mayıs 2004

Kaynaklar

- Akçapar, Burak vd. (2004). "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Demokratikleşme Tartışması: Türkiye'den Sivil bir Tespit". *İstanbul Çalışması #3*. İstanbul. 25-27 Haziran. <http://www.tesev.org.tr/eng/events/istanbulpaper3turkce.doc/> (19.05.2006).
- Alpogan, Yiğit (31 Ocak 2006). "Turkey Between the West and the Middle East". *Policywatch #1074*. Special Forum Report, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2438>, (25.04.2006).
- Bağış, Egemen (2006). "NATO, Iraq and the Greater Middle East: Implications for the US-Turkish Relationship". (WINEP'te konuşma), *Policywatch #871*, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=1749/>, (26.04.2006).
- Çağaptay, Soner (9 Ocak 2004). "A Turkish Rapprochment with Middle East Rogue States". *Policy Watch #825*, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=1703>, (26.04.2006).
- _____ (16 Şubat 2006). " Hamas Visits Ankara: the AKP Shifts Turkey's Role in the Middle East". *Policy Watch #1081*, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2445>, (25.04.2006).
- _____ (30 Aralık 2005). "Arab Pres Views of Turkey's EU Accession". *Policywatch #1067*, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2428> (25.04.2006).
- Gordon, Philip H. (2003). "Bush's Middle East Vision". *Survival* 45(1): 155-165.
- Gruen, George E. (2002). "Recent Developments in Turkish-Israeli Relations". *American Foreign Policy Interests* 24: 301-321.

- _____ (2004). "Turkey's Strategic Mideast Regional Initiatives". *American Foreign Policy Interests* 26: 435-456.
- Hobson, Christopher (2005). "A Forward Strategy of Freedom in the Middle East: US Democracy Promotion and the War on Terror". *Australian Journal of International Affairs* 59(1): 39-53.
- Inbar, Efraim (2005). "The Resilience of Israeli-Turkish Relations". *Israel Affairs* 11(4): 591-607.
- Jung, Dietrich (2005). "Turkey and the Arab World: Historical Narratives and New Political Realities". *Mediterranean Politics* 10(1) 1-17.
- Kamrawa, Mehran (1998). "Non-Democratic States and Political Liberalisation in the Middle East: A Structural Analysis". *Third World Quarterly* 19(1): 63-85.
- Keskintepe, Reha (2006). "Ekonomi Gözlüğüyle Geniş Orta Doğu Projesi ve Türkiye". *Dışişleri Bakanlığı Ekonomik Sorunlar Dergisi* 15. <http://mfa.gov.tr/MFA-tr/Yayinlar/DisisleriBakanligiYayinlari/EkonomikSorunlarDergisi/Sayi15/Sayi15-RehaKeskintepe.htm> (25.05.2006).
- Keyman, Fuat E. (2006). "Yapıcı-Aktif-Çok Boyutlu Dış Politika". *Zaman*. 21 Şubat.
- _____ (2006). "Sorun Çözücü-Aktif Dış Politika (II). *Zaman*. 22 Şubat.
- Mearsheimer, John J. ve Stephen Walt (2006). "The Israel Lobby and US Foreign Policy". *John F. Kennedy School of Government. Harvard University. Working Paper, No. RWP 06-011*. <http://keynotes1.harvard.edu/Research/wpaper.nsf/rwp/RWP06-011> (6 Haziran 2006).
- Öniş, Ziya (2001). "Political Islam at the Crossroads: from Hegemony to Coexistence". *Contemporary Politics* 7(4): 281-298.
- Sandra, Halperin (2005). "The Post-Cold War Political Topography of the Middle East: Prospects for Democracy". *Third World Quarterly* 26(7): 1135-1156.
- Tuygan, Ali (14 Nisan 2005). "Turkish-US Relations: the Past, the Present and the Future". (WINEP'te konuşma). <http://www.washingtoninstitute.org/templateC07.php?CID=231> (25.04.2006).
- Yetkin, Murat (23 Şubat 2006). "Davutoğlu Yemeğinin Daveti Eski". *Radikal*. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=179512>, (26.04.2006).

İnternet Kaynakları:

- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Abdullah Gül'ün Türkiye'nin hava sahasını İsrail savaş uçaklarına açmasına ve Türkiye'deki askeri üslerden yararlandırmasına ilişkin gündem dışı TBMM konuşması, 11 Nisan 1996, (erişim: 19.05.2006).
- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Abdullah Gül'ün Suriye ile ilişkilerde yaşanan gelişmeler ile ilgili açıklama yapan Başbakan Mesut Yılmaz'ın konuşmasına ilişkin 7 Ekim 1998 tarihli TBMM konuşması (erişim: 19.04.2006).
- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Abdullah Gül'ün TBMM'de grup konuşması 3 Nisan 2002, (erişim: 19.05.2006).
- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Abdullah Gül'ün 22 Aralık 2003'te bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşma (erişim: 19.04.2006).
- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Abdullah Gül'ün Meclis Konuşması, "Irak ve Orta Doğu", 25 Mayıs 2004, (erişim: 19.05.2006).

- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 25 Ekim 2005'te Ankara Palas'ta İKÖ ülkeleri büyükelçileri onuruna verilen iftar yemeğinde yaptığı konuşma, (erişim: 19.05.2006).
- <http://arsiv3.hurriyet.com.tr/haber/0,,sid~@w~3@tarih~2004-01-31-m@nvid~364989,o0.asp>, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 30 Ocak 2004'te Harvard Üniversitesinde "Orta Doğuda Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" başlıklı konferansı, Hürriyet, 31 Ocak 2004 (erişim: 19.05.2006).
- <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSEŞİ/212/AND3.htm/>, "Büyük Orta Doğu Projesi", (erişim: 16.05.2006).
- http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2003/Ekim/No171_6Ekim2003.htm/ "Orta Doğuda Gerçekleştirilen Şiddet Olaylarının Kınanması", (erişim: 25.05.2006).
- <http://www.musiad.org.tr/detay.asp?id=156/> (26 Nisan 2006), "Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu MÜSİAD'ta Konuştu", (erişim: 26.04.2006)
- http://www.turkishtime.org/27/66_tr.asp (15 Mayıs 2004), "İş Dünyası Artık Dış Politikanın Öncülerinden", (Ahmet Davutoğlu ile söyleşi), *Turkish Times*, (erişim: 26.04.2006).
- http://www.tusiad.org/dpolitika/raporlar/odogu/dp_duyuruno2.pdf/ (19 Mart 2004), "Büyük Orta Doğu ve Transatlantik İlişkilerinin Geleceği", Ahmet Davutoğlu'nun konuşması, (erişim: 26.04.2006).
- <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2003/mayis/29/politika.html/> (29 Mayıs 2003), "Gül İslam Dünyasına Siyasi Reform Önerdi", *Yeni Şafak*, (19.05.2006).
- <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2004/subat/01/p01.html/> (1 Şubat 2004), Başbakan Erdoğan'ın Harvard konuşması, *Yeni Şafak*, (19.05.2006). Summary.

Turkey's New Middle Eastern Approach

Nasuh Uslu*

Abstract: The new Middle Eastern approach of the AKP government represents the abandonment of the former Turkish policy of avoiding involvement in the region or being active in the region on behalf of the West. It stipulates improving relations with the neighboring countries in every field with a zero-problem goal, turning relations with the regional countries into a strategic supremacy and advantage and thus creating a strategic depth and security belt around Turkey. The new approach, which has attracted the enmity of certain circles and countries, has made Turkey a much more effective and respected country in the region. The initiatives and views of Turkish authorities, which destroy former prejudices, are supported by regional countries to a certain degree and bring about positive developments in the region. Although the new approach will not eradicate deep-rooted regional problems and historical enmities in the near future, it points to the right direction for regional countries and world powers. It also demonstrates the problems, limitations and indispensability of pursuing an independent foreign policy for Turkish policy makers.

Key Words: Turkey's Middle Eastern Policy, Reforms in the Middle East, AKP's Israeli Approach.

---

* Kirikkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations / KIRIKKALE
nasuhuslu@gmail.com

Новый подход Турции к Ближнему Востоку

Насух Услу*

Резюме: Новый подход к Ближнему Востоку пришедшего к власти в 2002 году правительства партии справедливости и развития (АКП) в Турции представляет собой отказ от бывшей турецкой политики избегания какого-либо участия в этом регионе или представления интересов Запада, решение всех проблем и улучшение отношений с соседними странами во всех областях, предусматривает возведение связей со странами региона в область стратегически важных и преимущественных отношений, и тем самым создание прочного стратегического пояса безопасности вокруг Турции.

Новый подход, который вызвал враждебную реакцию со стороны определенных кругов и стран, сделал Турцию гораздо более влиятельной и уважаемой страной в своем регионе. Инициативы и предложения турецких властей, которые разрушают бывшие предрассудки, в определенной степени поддерживаются странами региона и способствуют позитивным изменениям в регионе. Хотя новый подход не искоренит вмиг застарелые региональные проблемы и историческую вражду, он указывает правильное направление развития стран региона и мировых держав в ближайшем будущем. Также показаны трудности, ограничения и необходимость проведения независимой внешней политики с точки зрения турецкой внешней политики.

Ключевые Слова: ближневосточная политика Турции, реформы на Ближнем Востоке, отношение АКП к Израилю.

---

* университет Кырыккале, факультет экономических и административных наук, кафедра международных отношений / Кырыккале
nasuhuslu@gmail.com